

И-75
1784408

~~116516~~

5

МОЛОДНЯК

Щ К Л К С М У

1929 н. 5

ТРАВЕНЬ

1929

1933.
9552.

Ц I H 2
50 коп.

СССР.

V.N. Karazin Kharkiv National University

00318427

7

КОМСОМОЛЬСЬКІ ТА ЛІТЕРАТУРНІ ОРГАНІЗАЦІЇ,
КУЛЬТОСВІТНІ УСТАНОВИ, КЛУБИ, ВУЗ'и, ШКОЛИ,
ЧИТАЛЬНІ, ВСІ ПОВИННІ ПЕРЕДПЛАЧУВАТИ

МОЛОДНЯК

РІК ВИДАННЯ ТРЕТІЙ

літературно-мистецький та громадсько-політичний
ілюстрований журнал-місячник, орган ЦК ЛКСМУ

ОСНОВНІ РОЗДІЛИ ЖУРНАЛУ:

Літературно-художній (оповідання, романи, повісті,
п'єси, нариси, етюди, переклади з новин чужозем-
ної літератури, поезії).

Літературно-критичний (статті, розвідки, літературні
портрети).

Суспільно-політичний (статті, нариси, огляди).

Сатири й гумору (фейлетони на літературні теми,
пародії, шаржі, літусмішки).

Театр, кіно, образотворче мистецтво.

Побут (статті, нариси, листи з периферії).

Хроніка літературно-мистецька (закордонна, столична,
провінційальна).

Серед книжок та журналів.

РІК ВИДАННЯ ТРЕТІЙ

МОЛОДНЯК МОЛОДНЯК

виходить щомісяця (1—15 числа)
на 8—10 друкованих аркушів (128—160 стор.).

продається у всіх залізничних кіосках
Контрагентства Друку на Україні.

На 1 рік	4 крб. — коп.
На 6 міс.	2 крб. — коп.
На 3 міс.	1 крб. 10 коп.
На 1 міс.	—крб. 40 коп.

Ціна окремого № (в роздрібному продажу)—50 коп.

„МОЛОДНЯК“ разом з щоденною газетою „КОМСОМОЛЕЦЬ УКРАЇНИ“—
0 копійок на місяць (пільгова ціна).

ПЕРЕДПЛАТУ НА „МОЛОДНЯК“ РАЗОМ З „КОМСО-
МОЛЬЦЕМ УКРАЇНИ“ МОЖНА ЗДАВАТИ ДО ВСІХ
ОКРУГОВИХ ФІЛІЙ ВИДАВНИЦТВА „КОМУНІСТ“.

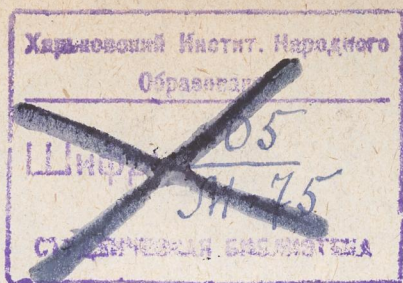
АДРЕСА: м. ХАРКІВ, ПУШКИНСЬКА, 24,
В-во „РАДЯНСЬКЕ СЕЛО“, журнал „МОЛОДНЯК“

ДО ВІДОМА АВТОРІВ:

1. На рукописові обов'язково ставити справжнє прізвище автора і точну домашню адресу.
2. Рукописи до редакції треба надсилати чисто переписані од руки або на машинці на одному боці аркуша.
3. В рецензіях на книжки, крім назви й автора, треба зазначати видавництво, рік видання, тираж, кількість сторінок і ціну.
4. Неприйняті рукописи, менші, як на половину друкованого аркуша, а також рукописи, що ухвалені до друку,—редакція не повертає.

6516

ХАРКІВ 1929

МОЛОДНЯК

ЛІТЕРАТУРНО - МИСТЕЦЬКИЙ
ТА ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНИЙ
ІЛЮСТРОВАННИЙ ЖУРНАЛ - МІСЯЧНИК

О Р Г А Н Ц К Л К С М У

ЗА РЕДАКЦІЄЮ

Ф. ГОЛУБА, П. ЛАКИЗИ, Т. МАСЕНКА,
Т. МЕДВЕДЄВА, П. УСЕНКА

5
(29)

84408

ТРАВЕНЬ

1929

ХАРКІВ

53 68

Бібліографічний опис цього видання вміщено в „Літопису Українського Друку“, „Картковому репертуарі“ та інших покажчиках Української Книжкової Палати.

Держтрест „Харполіграф“
Друга друкарня
ім. В. Блакитного
Харків, вул. К. Лібкнехта, 13.

ПЕТРО ЛІСОВИЙ

НАШІ СЛОБОЖАНИ

VII. НА СОПКАХ МАНДЖУРІЇ

Коли ото Макар Запорожець робив перші кроки своєї політичної кар'єри і якого, для остаточного одшліхування та закінчення політичної освіти царська поліція посадила до в'язниці,—його товариш і сусіда, Гордій Гарасимович Варяниця, проходив зовсім іншу життєву путь. Батьки обох належали до незаможницької верстви, бо мали тільки «по півдуші наділу», тобто по дві десятини землі. В той час, як Макар пішов до міста, Гордій змалку ходив у пастухах, потім служив наймитом у багатих хуторян, аж поки, нарешті, не опинився в економії графа Шереметьєва в Рубіжній; коли йому вже було двадцять один рік і треба було йти на призов, він дослужився до високої посади воловика на графській волоні. З цим званням він пішов і на військову службу.

Досі Гордія доля нагороджувала тільки штовханами, і, можливо, що так би він і дні свої скінчив воловиком, коли б не військова служба. В перші ж дні життя в казармі,—а загнали Гордія аж на Далекий Схід,—йому почали вбивати в голову ту істину, що—«за богом молитва, а за царем служба не пропадають». Всю філософію цієї істини Гордій глибоко засвоїв і почав не за страх, а за сумління служити, наперед всього вислужуючись перед своїм чотовим та фельдфебелем, бо він добре розумівся і на другому внутрішньому правилі військової служби, що по-руському звучало так:—«бог високо, царь далеко, а взводный что хочет, то и делает». Гордій скоро побачив, що його ретельність не йде на марне, бо скоро він був у казармі на «хорошем счету» у начальства і фельдфебель іноді соблаговольали йому давати півдулі, в той час, як інших били паском і просто п'ятірнею, чорили в карцерах і будигарнях під арештом, не кажучи вже про такі дурниці як «ходити гусаком» тощо. Пережив Гордій в цей час і велику спокусу, бо один з офіцерів хотів узяти його до себе за денщика. Але душа у Варяниці була бойова, він дужче любив вправи Марса, ніж чистити офіцерські чоботи і тому заявив, що чого він всією душею бажає, так це піти до «учебної команди». Начальству це так сподобалось, що воно задовольнило бажання Варяниці і через десять місяців по тому він в новому чорному мундирі з двома білими наличками молодцювато розгулював вулицями Благовіщенська на-Амурі. Щоб Гордій Варяниця при цьому плекав великі чистолюбні мрії, вроді того, щоб після служби піти по поліцейській часті чи може ще по якомусь, не менше похвальному фаху, про це ми не знаємо, але що

ЦЕНТРАЛЬНА НАУКОВА
БІБЛІОТЕКА ХДХ.
Інв. №

йому подобалась військова служба, це факт, і що цар в особі Гордія Варяниці знайшов собі вірного слугаку, що був йому відданий душею й тілом, це так само не підлягає сумніву.

* * *

Гордій Варяниця політграмоти не проходив, та ж «словесність», що їй вчили в полку і команді, давала досить обмежене коло для загальних міркувань. Правда, Гордій знав, що руський «белый» цар—це найкращий з царів, що руська армія—це найкраща армія, що руський салдат—найхоробріший з усіх салдатів. Матрос Петро Кішка, герої Баязета й Шипки, герої Кушки і похода на Туркестан, герої кавказької війни і, взагалі, безмежна кількість інших «героїв», що своїм трупом встидали путь царській славі, стояли перед його очима, і Варяниця ні про що так не мріяв, як бути одним із таких героїв, і з честю, коли того захоче начальство, полягти «во славу руського оружія». Ось чому й не дивно, що Варяниця ставився з безмежним призириством до «китайозів», цих мирних хліборобів та крамарів, що їхня земля лежала тут недалеко, на другім березі Амура. Його спершу надзвичайно цікавили і їхній одяг і довгі коси, за які він іноді жартома любив їх сіпати; ближче з цим народом Гордій познайомився у відомого гатунку домах, що, переважно, обслуговувались китаянками. Далі цього його відомості про Китай, про його культуру та його історію не йшли. Між тим ця колосальна й таємнича країна, що налічувала більше трьохсот мільйонів населення, кипіла як у казані. По містах і по селах ходили десятки тисяч палких агітаторів, що проповідували священну війну проти «білих дияволів» та «заморських чортів», що непрохані прийшли до «Небесної Імперії», озброєні до зубів, і почали забирати землі, грабувати населення, гвалтувати жінок. «Заморські чорти» привезли з собою страшні машини і страшні знаряддя смерті, вони не вважають ні на закони, ні на звичаї країни, вони на все, що тільки спадає їм на очі, зараз же накладають на нього свою залізну руку; їхні попи побудували скрізь свої місії, де й проповідують свою віру і тим самим розтіляють саму душу народу; «заморські чорти» несуть китайському народові страшне залізне ярмо і коли не підніметься як одна душа, то горе буде! «Білі дияволи» все заберуть, пагоди осквернять, могили предків опаскудять, нав'яжуть свою віру, а весь китайський народ зроблять своїми рабами!

Варяниця цього не знав, не знав він і того, що «кращі» уми Європи в цей час говорили й писали про «жовту небезпеку», про «таємничу Азію», що збиралась прогинути Європу, про те, що європейській цивілізації загрожує страшна небезпека, і що треба, поки не пізно, поставити «Азію» на місце і відповідно її «цивілізувати»; те ж саме говорили й парламенти, виконуючи волю заводчиків, фабрикантів та банкирів. Імперіялізм вбивався в колодочки і гарячково шукав нових ринків, колоній і прибутків, і Китай у цьому відношенні був невичерпним золотим дном. Він тільки-но перед тим (1894—95 р.) пережив нещасливу китайсько-японську війну і, починаючи

П. ЛІСОВИЙ сучасний український журналіст і письменник. Свою письменницьку роботу почав з кореспонденцій до газети „Вісті ВУЦВК"у", в яких виказав не-абияку здатність „заосмотрювати" життя сучасного села, як висловився один із наших сучасних критиків і літературознавців з приводу виходу у світ його перших збірок „Сільське" і „В тумані". Крім того, Лісовий видав збірку нарисів „В революцію" і „Нетрі села". Тематика переважно селянська, тло—революційне село.

З більших праць—має роман-хроніку „Микола Ярош", що незабаром вийде другим виданням. Зараз працює над великим романом „Записки Юрія Діброви", в якому хоче до деякої міри подати історію „свого сучасника"; перша частина цього роману друкується в „Літературному Ярмарку".

У „Наших слобожанах" Лісовий малює образи дореволюційного села Слобожанщини. Тут ми маємо і представника „первісного нагромадження" Вахромєя Квасолу, і затурканого царського салдата Варяницю, що потім буде відігравати визначну роль в слободі, і Макара Запорожця, що пішов до міста, де й почав свою політичну кар'єру, розуміється, з царської в'язниці; тут ми бачимо і попів, і сільську інтелігенцію, і крамарів; пройдуть далі перед нами урядник Хряпало і пристав Свистуновський; побачимо ми зародження українського національного руху; буде показано 1905 рік на селі. Одно слово, автор „Наших слобожан" в окремих образах хоче дати соціальний розріз дореволюційного села, що репрезентують певні соціальні сили. Ці сили згодом зійдуться у взаємній боротьбі і ми з ними ще зустрінемося.

Оскільки в цих нарисах береться дореволюційне село, що його більшість нашого молодняка майже не знає, то вони для нього повинні бути цікавими, бо дають правильне зображення „старовини".

з цього моменту, почалась так звана боротьба за концесії в Китаї, що визначало фактичний поділ країни між імперіалістами. Франція, Німеччина і Росія примусили Японію відмовитись від Ляодунського півострова, а Китаю в «дружній формі» запропонували вони позику для сплати японцям контрибуції. Молодий японський хижак мусів перед цим об'єднаним фронтом уступитись, а Росія одержала за цю «послугу» від Китаю низку важливих концесій, зайняла своїм військом Порт-Артур і Дальній в «оренду» на двадцять п'ять років; Німеччина захоплює Кяо-чао; Англія для «рівноваги сил» бере Вей-хай-вей і одержує право на «оренду» суходолу проти Ганконга; Франція також не захотіла лишатись ззаду; захопивши до того Анам, Камбоджу, Кахінхіну і Тонкін, що в кілька разів своєю територією перевищувала саму метрополію, вона одержала в «оренду» на 99 років Гвангоуванський півострів. Японія одержала провінцію Фу-цзян; нарешті, Англія, за згодою Росії,

одержала в «сферу свого впливу» басейн річки Ян-цзи-цзян, підтвердивши право Росії на «вплив» в Манджурії. Таким чином Росія, Англія, Франція, Японія і Німеччина захопили найбільш населені і найбагатші провінції Китаю і почали в них огнем і мечем насаджувати європейську цивілізацію.

Вся ця «висока політика» була поза розумінням Варяниці; він, унтер-офіцер руської армії, був тільки один із непомітних гвинтиків гігантської машини; сотні й тисячі таких, як і він, мусили, коли того потребують хазяї, своєю кров'ю і своїм життям підтримати європейську культуру і престиж своєї держави. А тим часом китайське море бурхливо вирувало, «жовтолиці чорти», як називали китайців руські офіцери, а за ними і руські салдати, якимось скоса почали дивитись на білих; а далі з'явилися «великі ножі» і «великі кулаки», запалили християнські місії, християнських попів і місіонерів змучені до краю китайські маси ловили і завдавали їм страшних тортур; ловили концесіонерів і купців і живими їх палили; море крові й море повстання починало заливати всю країну. Запахло порохом і війною. Величезний суходіл починав горіти з країв і з середини.

Мали зіткнутись у кривавій боротьбі два світи. В цей час кретин на троні Гогенцолернів, Вільгельм II, крикливий і дуже охочий до тріскучих фраз, стає в позу рятівника «культури і християнського світу» і висуває ідею хрестового походу європейських держав на чолі з Німеччиною проти «жовтих варварів».

Несподівано для себе, Варяниця примушений був брати участь у цьому «святomu поході» проти китайців. Офіцери такими яскравими фарбами малювали китайських повстанців, що вони викликали у Варяниці неприкриту огиду і він вважав за справедливий навіть такий наказ, що давав право кожному нищити їх всіх до ноги. Яке ж було його здивовання, коли тижнів через три їхньому загонowi довелось зустрінутись уперше з китайськими повстанцями. Ну й сміявся ж тоді Варяниця! І, справді, хіба не були чудні оці китайці, що проти рушниць та гармат виступали з ножами, піками, кійками; щоб налякати руських салдат, виставляли смішних жовтих драконів, зроблених з паперу, а від шрапнелі боронились парасолями та маленькими ручними млинками, що деренчали як деркачі росяного ранку на левадах. В цій першій сутичці Варяниця наочно пересвідчився в великій перевазі «європейської культури», що була тут репрезентована круповською гарматою; китайці під кулями і шрапнеллю падали десятками. Їх скоро вигнали з гаюляну в село і коли з криком «ура» салдати увірвались туди, то воно все підпливало кров'ю. Салдатам довелось кінчати тільки те, що не доробила артилерія. Полонених, щось душ із п'ятдесят, звязали за коси і вивели на вигін, де зараз же й розстріляли.

— Так їм дурням і треба!—думав Варяниця і більше з цього приводу сумління його не мучило.

* * *

Та чим більше з своїм полком Варяниця заглиблювався в країну, тим тяжче ставало. «Прогулянка до Пекіну» оберталась в досить важку й не-

безпечну війну. Правда, нарізні рушниці і круповські гармати мали колосальну перевагу над паперовими драконами і тріскучими ручними млинками, проте ці чудні китайці оборонялись уперто, а вмирали спокійно й хоробро. Крім того, «прогулянка» ця, по суті, оберталась в партизанську війну, де на салдат на кожному кроці чекала небезпека; кілька необачних дозволили собі трохи далі зайти в гаолян і другого дня їх знайшли страшно замордованих і мертвих; кілька десятків мирних мешканців заплатили за це своєю головою.

Багато салдатів, дивлячись на все це, тільки хитали головами.

— Такі ж мужики, як і наші,—міркували вони,—хіба тільки твар'ю відрізняються та живуть гірше нашого і отаке ото з ними робиться!..

Варяниця, коли чув такі розмови, зараз же виступав в ролі товмача, що пояснює події.

— Туди ж, сказав!—кидав він з призириством.—Та ти подивись на нього, китайця твого, на кого він схожий! А потім, для чого йому повставати? Раз ти дурень, то сиди смирно, тихо! А то, туди ж, воювати береться!.. От і получай!..

Правда, нічого Варяниця цими словами не доводив, але з свого ораторського хисту він був задоволений.

В диму й крові Варяниця дійшов до самого Пекіну; не встигали замовкнути постріли в полі, як тільки вони вривались в село або місто, починалась інша розправа, ішов розгром крамниць, при чому офіцери приймали в цьому найактивнішу участь, і не тільки не спиняли своїх салдатів, а, навпаки, самі посиляли їх на розбій. В той час, як китайці, чоловіки, брати й батьки конали десь у полі або гинули під кулями десь в рову за цариною, на їхніх жінок і сестер організувалось справжнє полювання. Там, де проходили загони руського війська, було похоже, що тут пройшла чума. Села стояли мертві й спалені; частина населення була перебита, а частина втекла світ за очі; всюди валялись трупи; сморід стояв такий, що не можна було пройти. Завойовникам то було ніпочім. Сп'янілі від перемог, не почувавши ніякої влади над собою, вони чинили розстріли без суду, грабунки, різні насильства, крадіжки і безліч інших злочинів, що їх тільки може породити війна. Зрозуміла річ, що це в найменшій мірі стосується салдатської маси, що страждала майже нарівні з китайцями. Зате командний склад дав собі повну волю; за своїм старшим начальством тяглося і нижче, в тому числі й Варяниця. Він намагався проробляти все те, що проробляв його командир; командир грабував—грабував і він; командир вбивав—вбивав і він; командир крав—крив і він; командир гвалтував—гвалтував і він. А в тім, Варяниця почав думати і про чорний день, і тому особливо ретельно завжди шукав золота і золотих грошей. Двуколки у нього, як у командира, не було, і тому військову здобич він брав таку, щоб її можна було легко носити. Грабунок досяг свого апогею, коли спільні сили імперіялістів захопили Пекін; місто буквально було розгромлене і пограбоване, при чому «цивілізовані» наїзники не пощадили і найбільших національних святощів китай-

ських. Грабували руські, японці, французи, німці, англійці. Один руський агент доносив, що—«війська чинять тепер великі насильства і вбивають масу неутральних мирних китайців». Генерал Ліневіч, командувач руського експедиційного корпусу, писав Куропаткіну, що він сам—на власні очі бачив—у начальних осіб цілі гори награбованих речей—різні гатунки шовкової матерії, гори шовкових костюмів, хутра, килими. Характерно, що руські обвинувачували в грабунках англійців, англійці руських і так далі. Грабували всі, в тому числі грабував і Гордій Варяниця.

Зрозуміла річ, що роля Варяниці, як уже було сказано вище, в усьому цьому була незначна,—і в порівнянні з Вільгельмом II, Миколою Останнім, а також многими і многими вченими мужами, що з катедр виправдували грабунок Китаю і вбивства мирного населення, а також, з розбійниками пера, що в газетах вихваляли ці ж самі вбивства, Варяниця був просто янгол. Німецькі, французькі, японські, англійські Варяниці, як і наш герой, були тільки сліпим знаряддям у руках цивілізованих і культурних убивць. Проте, ми мусимо заявити, що похід на Пекін закінчив освіту Гордія Гарасимовича Варяниці і він твердо був переконаний, що служив правому і святому ділу. Отож буде цілком зрозумілою і та гордість, якою він був переповнений, коли за хоробрість начепили йому на груди хреста; мовляв, і ти, Варяниця, не остання спиця в колесі!

Китай було придушено, на населення накладено контрибуцію, а на глум воно ще повинно було ставити й пам'ятники тим білим, що загинули під час повстання; хижаки покищо перетравлювали свою велику здобич, готуючись до нових війн; настала передишка і Варяниця міг собі їхати на якийсь час додому. І справді, в 1902 році одного травневого ранку він висів на нашій станції і повернувся до рідної стріхи. Це вже був зовсім інший Варяниця; кілька років тому він залишив слободу незграбним воловиком, що не міг і пари слів до пуття звязати; тепер це був бравий унтер з страшними рудими вусами, що так і сипав салдатською скоромовкою. Балакав він з великим апломбом, авреоля героя надавала йому певности і він на всю цю «мужву» плював через верхню губу. В батьковій хаті йому було тісно й сумно, рідні лани йому аж ніяк не могли замінити манджурських степів і рівнин Китаю, а Січ і Бугаєва,—дві знаменитих гори в Очеретній,—ніяк не можна було рівняти з манджурськими сопками. Одно слово, у Варяниці був дух кондотьєра, війна йому здавалась однією з найкращих професій на світі,—ситий, п'яний і ніс в тютюн. Після такого, можна сказати, славного вступу, невже доведеться сідати на землю або знову йти до економії воловиком? Гордій Гарасимович вважав, що це нижче його гідности. Треба придумати щось інше!

Тим часом слава героя зовсім збила його з пантелику. Кілька днів у хаті старого Варяниці тривав безперервний бенкет і Гордій Гарасимович прохопився словом, що він може, ніде не служити, жити собі, приспівуючи, кілька років. Слобожани з цього зробили цілком правильний висновок, що він привіз з Китаю «пуд золота». Не більше, не менше, а тільки пуд.

Хто пустив цю поголоску—невідомо, але від цього акції Гордія Гарасимовича неймовірно підскачили. Коли він уперше зайшов до крамниці Кривенького, то не тільки селяни дали йому дорогу, але й сам Кіндрат Панасович вийшов йому назустріч, щиро потряс йому руку і повів за облавок, а це траплялось тільки у виключних випадках. Така ж сама історія була і в церкві, де Гордія Гарасимовича пропустили на самий перед і він всю службу простояв поруч з самим становим. Той тільки покосився на нього. Але Варяниці тепер був і сам чорт не брат, бо ж він—георгієвський кавалер, і ні пристав, ні старшина не мали над ним влади і ніяка сільська власть не могла його посадовити до буцигарні. Он що таке був унтер-сфіцер Варяниця, перший єдиний герой на всю слободу!

Коли б не ця зарозумілість Гордія Гарасимовича, коли б не ця його пиха, що так і світилась на його обличчі, то, можливо, що все б скінчилось гаразд. Одружився б він з хорошою дівчиною, поставив би собі хату, купив би на ті гроші, що привіз з Пекінського походу, землі і, дивись, через кілька років зробився б поважним господарем, що перед ним громада уступається і кожний шапку ламає. Але ми мусимо тут категорично підкреслити, що Гордія Гарасимовича така перспектива ані скілечки не приваблювала. Обернутись в репаного, за його поняттям, мужика, хоч би й багатого, хоч би й заможного, обзавестись жінкою й дітьми,—це не входило в його плани, бо й справді—

Чтоб дітей родить,
Кому ума не доставало?

—хватило б на це розуму і хисту і у Варяниці, та ще й як! Але душа його аж ніяк не лежала до таких невинних занять, йому більше були до вподоби вправи Марса, дим і блискавки війни. Нічого дивного в цьому не було,—Варяницю зіпсувало оточення!

Чутки про «пуд золота» досягли і до Вахромея Вахромейовича; він одразу почув, що тут пахне здобиччю, але Гордій покищо обминав «Отраду». Це трохи нервувало Квасолу і він постановив собі за яку б то не було ціну, а познайомитись з Варяницею. Трапилось це другої неділі в церкві, куди спеціально Вахромей пішов; він одрекомендувався Гордію Гарасимовичу як старий салдат і між ними одразу ж встановились дружні й приятельські взаємовідносини. Пішли розпити: а в якому році призивався, а в якому полку служив, хто був командиром, а хто шефом, і пішло, і пішло, аж поки непомітно добрались до таких спогадів, що їх тільки можна було на вухо розповідати. Нові друзі так захопилися розмовою, що не чулись, як і «достойно» задзвонили. Перехрестивши лоба і надівши кашкета, Вахромей Вахромейович сказав своєму новому другові:

— А тепер, Гордію Гарасимовичу, прохаю вас одкушати мого хліба-соли!.. Орина Максимівна у мене досвідчена і зуміє пригостити такого дорогого гостя!

Варяниця охоче погодився і весь базар бачив, як новий Орест і Пілад прослідували до «Отради». Бідний Гордій Гарасимович! Коли б він знав ті

темні й каверзні наміри, що їх плекав проти нього його новий друг, то він би оббів його десятою вулицею. Ні, така поведінка була б негідна нашого героя! Він би, ми певні того, скрутив в'язи цьому хитрому лисові Квасолі, як то і личить георгіївському кавалерові. Але він нічого не підозрівав, тайники чужого серця були для нього закриті, був він наївним і добродушним, як то і подобає бути героєві, і, переповнений довір'ям, він з ясною душею переступив зрадницький поріг. Пропускаючи його наперед, Вахромей Вахромейович моргнув до жінки; та все зрозуміла і прийняла нашого героя з такою милою гостинністю, що Варяниця прямо розтав під її поглядом.

Орина Максимівна була саме в розквіті і здавалась такою привабливою, що й далеко розумнішого, ніж Варяниця, могла б обійти. Гордій Гарасимович цокнув по-молодецькому за каблуками і поцілував хазяйку в ручку, від чого та почервоніла, бо не звикла до такої галантності. Варяницю посадовили на почесне місце і почали частувати. В той час, як Вахромей Вахромейович дуже вміло розпитував свого гостя про Китай, про тамтешні порядки та звичаї, прохаючи його розповісти про все докладно, Орина Максимівна не переставала його частувати, так що він незабаром ледве міг і овертати язиком. Тоді на кін виступила Горпина Королева. Правда, їй було далеко до Вахромейової жінки, але вона такі бісики пускала очима на нашого гостя, так весело реготала, така була вся м'яка й податлива, що Гордія Гарасимовича аж холодок пробирав. Вийшов він від Квасолі пізенькес, дуже задоволений з себе і з своїх нових знайомих, а того й не знав сердега, що попав у сільце, що було дуже вміло йому розставлене.

Ось з цього все й почалось. Ми вже сказали, що Варяниці було сумно самому, а тут такий щирий приятель, як Квасоля, а, крім того, в «Отраді» завжди можна було знайти когось, з ким можна було випити і поговорити,—і закрутився ото, загуляв наш герой; а тут іще Горпина, що просто з ума його зводила та все дражнила, наспівуючи:

Понапрасну, мальчік, ходіш,
Понапрасну ножкі бйош
Нічого ти не получиш,
Дураком домою пойдьош!

Це виводило Гордія Гарасимовича з рівноваги. Він усе робив, щоб догодити Горпині і гульня йшла без перерви, приятелів у нього повна свобода, всі на його рахунок п'ють і їдять, а упорядчик всього цього був не хто інший, як Вахромей Вахромейович, що мав від цього величезний зиск, і червінці Варяниці повільно, але закономірно пересувались до його гамана. Варяниця ліг і встав у нього; Квасоля проти цього не мав нічого; він був такий ласкавий, такий лагідний до нашого хороброго унтер-офіцера, цей пройнявся до нього такою довірою, що часто віддавав йому до схованки свої гроші. Орину іноді брала нетерплячка і вона б хотіла все покінчити одним ударом. Часто вона допитувала Горпину:

— Ну що, не взнала нічого?

— Ні, Орино Максимівно! Мовчить! Вчора я вже до нього і с'як і так, от-от, думаю, скаже. Так, бісова Варяниця, і не сказав!

Орина зсувала свої тугі брови.

— А ти б, той, якось би ласкавіше до нього. Приголубила б його, пригорнула б, попестила б, може, він би й, той, признався!

— Пробувала й це,—не виходить. Хоч який п'яний, а як тільки хоч натякнеш про гроші, так і звертає на друге. Він не такий дурний, як то здається!

Вахромей Вахромейович був стриманий.

— Ну, чого б то я гарячився!—казав він до жінки.—Все одно гроші Варяниці нас не втечуть. Не так, так інакше. Ти дивись, як він нас виручає за останній час!

Однак, на Гордія Гарасимовича полював не тільки Квасоля, полювали на нього й інші; вони часто нашіптували йому, щоб не дуже довіряв Вахромейові, бо то такий мошенник, що другого такого світ пройди і то не знайдеш; він рідну матір продасть, а не то що когось чужого.

— І не кажіть, і не говоріть мені цього!—казав у таких випадках Гордій.—Вахромей і я—це все одно, що одна душа! Він мій перший друг і приятель!

Чи був у Гордія «пуд золота» чи не було, ми не знаємо, але що гуляв він ось уже третій чи четвертий місяць і сіяв грошима як половою, то це так; то ж, можливо, що він таки з війська привіз чималу суму. Ось і зараз у садку сидить цілий гурт чоловіків і жінок і сам Гордій Гарасимович серед них, п'яний, веселий. Верескливі жіночі голоси починають:

Карі глазкі, где ви скрились,
Что вас больше не видать?..

Гордій схоплюється і командирським голосом кричить:

— Одставіть!.. Ви, краще, жіночки, заспівайте мою любимую, про салдата!..

Одна з молодиць, крива Майстриха, красивим низьким контральтом:

Забіліли сніжки білі
По крутій горі...

А дві других підхопили:

Та й ніхто не заплаче
По білому тілі, по салдатові.

Гордій найжує свої моржові вуса, крутить головою, пирскотить як кіт, а пісня лється, переливається, жіночі голоси красиво переплітають слова:

Не заплаче батько,
Не заплаче мати,
Та ні ненько його,
А й тільки заплакав,
Та й заклопотався
Та й товариш його.

— Правильно! — гукає Гордій Гарасимович. — Правильна песня!.. От ми як були в китайському поході, то тільки на товариша вся й надія!..

І він витирав сльози обшлагом вишитої сорочки, уявляючи собі цього салдата, що лежав далеко, в чужій стороні і звертався до свого товариша з такими словами:

— Товаришу вірний,
Ти, братіку рідний,
Чуть же я не вмеру!
Зроби ж мені, братіку,
З клен - дерева труну!

Не дивлячись на те, що всі п'яні, гості затихають. Журна пісня хватає кожного за душу, в садку стає тихо і тільки оті три голоси жіночі бренять:

— Ой, де ж тобі, брате,
Рідний товаришу,
Клен-дерева взять?
Мабуть тобі, брате,
Рідний товаришу,
В сосновій лежать!

Тут співці роблять невелику павзу. Гордій Гарасимович наливає всім чарки, а сльози йому з очей котяться як град. Тримавши чарки, жінки доспівують:

Сосновая трунка,
Глибокая ямка,
У вишневім садочку
На білім пісочку
Під рокитою! —

— пояснюють голоси.

Рокита висока,
На листі широка,
Похилилася.
Молода дівчина
По салдатові
Зажурилася!

— Ех, — гукає Гордій Гарасимович. — Розчулили ви мене, жіночки! Сумно жить самому молодому салдатові. Одружитись хочу! — кінчає він несподівано.

— А за чим же діло стало? — відповідає йому цілий хор. — Та за вас же перша - ліпша дівка піде. Таку сімнадцятку засватаємо, що геть тікай!..

— Не, не те! Впала мені в око одна молодиця і ніяк не можу викинути її з голови. Сподобав я Горпину Королеву, та тільки не смію їй об'яснити своїх чувств я! Допоможіть мені, добрі люде!..

Дві молодиці зараз же схопились на ноги, узяли хліб і побігли до Горпини; її хата стояла на Рубанівці; вона в той день якраз пізно встала,

голова їй боліла на похмілля, і була повна чорних думок. Вона сіла на лаву і байдуже дивилась у вікно. Ось уже кілька день, як одна думка не виходила їй з голови.

— На якого бісового батька я мушу старатися для Вахромєя та Орини, коли я й сама можу скористатись. Варяниця дурний як пень і його можна обкрутити як малого!..—думала вона.

Саме в цей час на дворі почулись жіночі голоси, потім до хати вскочили дві жвавих та веселих молодиці, з реготом поклали на стіл хліб і, вклонившись господині, проказали разом:

— Здорова була, Горпино!.. Приймай хліб-сіль і старостів!..

Горпина дивилась деякий час на них мовчки, нічого не розуміючи; потім відповіла:

— Та ви показалися, чи що? Які старости?.. Від кого?..

— Та Гордій нас послав тебе сватати за нього!.. Коли хліб приймаєш, то через півгодини всі тут будемо.

У Горпини на обличчі блиснула радість, а в голові швидко крутилась думка, чи приймати хліб чи не приймати. Вирішила прийняти. Правда, Гордія Гарасимовича красивим не можна було назвати, а втім, з лиця води не пити, а грошей у нього, мабуть, є до біса. Тому вона встала з лави, взяла хліб, поцілувала його і урочисто проказала:

— Перекажіть Гордію Гарасимовичу, що я його хліб приймаю і прошу його і всіх гостей до себе!..

* * *

Отож, ніби, наш герой і своє кубельце звив. Тільки жінка трапилась йому не така; йому б треба було хазяйновитої та домовитої подруги, щоб взяла його в добрі руки, а Горпина була не така; тепер вона й Гордій ще дужче загуляли. Тільки Горпина помилилась, коли думала, що капшук у Варяниці такий, що грошей вистарчить до самої смерті пропивати. Місяців через два по шлюбі Гордій кинувся до свого кованого сундучка, подивився в нього, почухав потилицю і задуманий сів до столу.

— Ти чого це так зажурився?—спитала його Горпина.

— Та бачиш,—замнявся він,—я оце думав, чи не пора мені десь служби якої шукати!

Горпина зразу зрозуміла, що значили ці слова.

— Що-о!—витріщилась вона на нього.—Служби? А на що тобі служба, коли в тебе пуд золота?

Гордій засміявся.

— А ти й повірила!—сказав він.—Було трохи грошенят, так загули, процвиндрили ми їх з тобою!

Від несподіванки Горпина спершу не могла нічого сказати. А потім її взяла така лють, вона так почала батькувати Гордія, що він від здивування тільки рота роззявив.

— Ах, ти ж паскудник!—кричала вона.—Ах, ти ж дурисвіт!.. Ах, ти ж п'янюга!.. Так ти мене обдурив?.. На що ж ти тоді зав'язав мені голову?

А я ж дурна думала, що в нього грошви! Ти тільки подивися на себе,— підступила вона до нього.—Та ти ж чобіт чоботом!.. Та на бісового батька ти мені здався без грошей!.. Та на тебе ж гидко глянути, такий ти бридкий, такий ти страмнучий!.. Геть з моєї хати, щоб і ноги твоєї тут не було!..

І з кулаками до нього. Хоч який був хоробрий Гордій Гарасимович, а тут не витримав атаки і через кілька хвилин вискочив з хати з розпанаханою сорочкою і подряпаним обличчям; городами прибіг до батька і розказав про все. Старий Варяниця тільки похитав головою, але сина не прогнав.

— Ну що ж, живи до якого часу!.. А там побачимо!..

Горпина, перепросивши Вахромея та Орину, бо вони дуже були на неї сердиті за її шлюб з Гордієм, бо, бач, вона їм перебила дорогу, знову стала своєю людиною в «Отраді». Щождо самого Гордія Гарасимовича, то як тільки слобода взнала, що в нього ніякого «пуда золота» немає, то одразу ж вся авреоля його розвіялась, як дим. Наскільки раніше, не дивлячись на безпутне життя, всі його поважали, то тепер, навпаки, всі глузували і ставились до нього з призирством. Він на собі пережив каприз фортуни, що його ото так яскраво охарактеризував один із руських поетів, написавши, що—

Судьба іграєт человеком,
Она ізменчива всегда,
То вознесёт его високо,
То в бездну сбросит навсегда!

Гордій схуд, ще дужче споганів, опустився. До трудового життя був нездатний, бо вибився з колії, роботи собі ніякої не шукав, одно слово, в його особі слобода збагатилася ще на одного п'яницю. Часто заради Христа його частували чаркою і прохали розказати, як він воював китайців. Поводячи своїми рудими вусами і пукатими очима, він говорив:

— Та що там!.. Війна, можна сказати, була пустякова, сміхота одна, а не війна. Потому, глупий народ, оті китайці. Далеко дурніший за наш. Ти в нього з гвинтовки стріляєш, а він на тебе з пікою лізе. Канешно, перемога завжди за нами. Ну, а прийдемо ото в село альбо в город їхній, зараз же фанзи їхні, вроді як би хати, по нашому, сказать би, підпалюємо, а самі за бабами та дівчатами давай гонитись. Вони плачуть, відбиваються, кричать, а наші лапають та сміються. Ну, а то господа офіцери захотять повеселиться і приказ видають, привести котрих помоложе, нетронутих зовсім. Ми їх ловимо, волочем, а вони б'ються в руках як, вроді, пташки, та щось лопотять по-своєму. Ну, ми, конешно, втішаємо їх:—Чево орьоте, дурепи? Не до кого небудь, а до господ офіцеров ведьом. Це тобі не твій косоокий з косою ходя, а їх благородія!—Ну, канешно, плаче, бо не понімає нашого руського языка. Вони плачуть, а ми регочемо. Одно слово, сміхота одна! Ну, а потом офіцери віддають їх нам, робіть, мовляв, хлопці, з ними, що хочете!..

— Ну, а для чого ж ото їхні хванзи було палити? Можна ж було і без цього обійтись?

— А такий приказ, стало-буть, виходив. А раз приказ, стало-буть, роби. На те салдат ти, казьонний чоловік. Салдат не відповідає за себе, командир за нього відвічайть. А салдат що? Йому що не скажи, те він і зробить!

— Ну, а все ж, Гордію Гарасимовичу, були й у вас діла?

Варяниця намотував на пальця вуса.

— Да, діла були!.. Це тільки тут у вас, у слободі, ви, репані мужики, не розумієте, що таке служба та геройство. Ви тут усі хоробрі! Попався б мені там Вахромей або Горпина, я показав би їм, де раки зимують!

Часто, напившись п'яним, Гордій учиняв в «Отраді» бешкет, взиваючи Квасолю, Орину й Горпину останніми словесами. Поліція не могла нічого з ним зробити, бо він завжди був при георгії, і стражники примушені були відступати під градом лайливих слів, що їх, як шрапнельні кулі, розкидав Гордій навколо.

— Як, мене, георгієвського кавалера, що проливав свою кров за государя імператора, заарештувати?.. Та як ви смієте?.. Та ви знаєте, що моя лічність, поки на мені висить хрест, неприкосновенна? Ніхто, крім государя-імператора, не має права мене торкнути! Чули? Ну, налево, кругом-арррш!..

Стражники виходили, а Варяниця фальшиво співав їм услід:

Ой, греми слава трубой,
Ми дралися за Лабой,
По горах твоїх, Кавказ,
Раздаються слава о нас!..

* * *

Тяжко, звичайно, сказати, що кінець-кінцем сталося б з Гордієм, коли б раптом не вибухла русько-японська війна. «Акції» Варяниці ментально піднесли догори, аджеж він всього півтора роки, як прибув з тих країв, воював, мав хреста, отже дещо тямить у військових справах. І справді, тепер Гордій і на базарі і в «Отраді» був першим чоловіком і його завжди оточував натовп цікавих слухачів, що їм він розповідав, що таке війна, за якими принципами вона ведеться, пояснював воєнну тактику і стратегію. Робив він це дуже картинно:—подавав команди різними голосами, бахкав і бухкав ротом, показуючи стрільянину, виходив на середину, підносив руку, марширував. Він був схожий на бойового коня, що, зачувши сурмача і шум битви, весь оживав, здригався і поривався до бою. Тепер ні в кого не повертався більше язик глузувати з нього, він знову був на голову вищий за всіх, а у воєнних справах авторитет його був не досяжний. Якби ще у нього в капшуку та були гроші, то він би знову зайняв у слободі одно із перших місць.

Раптом Гордій зник. Слобожани ламали собі голови, де він міг подітись, так несподівано, коли через кілька днів він повернувся назад і вече-

ром в новому мундирі і шинелі з наличками старшого унтер-офіцера з'явився в «Отраді». Всі аж ахнули, побачивши таку переміну, засипали запитаннями і наперебій пропонували йому стільця й чарку.

— Куди це ви, Гордію Гарасимовичу, в такому параді зібралися?— питали його.

Гордій мовчки випив чарку, закусив і сказав, переповнений повагою до самого себе:

— Іду на війну японців бити! Поступив до охочекомонної команди! Досить на печі боки гріти, нада када небудь царю й отечеству послужить!

— О-о-о!—вирвалось у присутніх.—Здорово!

— Ставлю пляшку горілки!—гукнув Двадцять-Десять, переповнений патріотизмом і пошаною до Варяниці.

— А я другу!—прогудів Довгий Василь.

Гордій навіть красивим здавався в своєму воєнному одязі, так що Горпина вийшла з-за шинквасу і солодко проговорила до нього:

— А про мене ви, Гордію Гарасимовичу, й забули! Чи ж хоч зайдете попрощатись, коли будете від'їжджати?

Гордій страшно подивився на неї своїми пукатими очима і з ненавистю сказав:

— Пошла вон, лярва!.. Іди он до свого Вахромєя, хай він з тобою прощається!..

Через кілька день він виїхав до Манджурії.

* * *

Війна точилась. Японці розвивали весь час енергійний наступ. Розбивши руських на р. Ялу, вони швидко посувалися по залізниці на північ і нанесли царським військам поразку на р. Шахе і під Вафангоу; військові операції наближались до Ляояну, де, як писали газети, новий командувач руською армією, генерал Куропаткін, збирає кулак, що ним він, без сумніву, розіб'є японців і тоді наступить перелом в усій кампанії. Навколо Ляояну велись фортифікаційні роботи, підвозилась аmunіція, набої, військо. Саме місто і околиці обернулись на величезний військовий табір. На китайців, справжніх хазяїв країни, ніхто не зважав. Вони примушені були мовчки дивитись на те, як ці чужі люди грабують їхнє добро, гвалтують жінок і дочок, руйнують села. Тисячі біженців скупчились навколо руської армії. Безупинно працювали військово-польові суди, розстрілювали мирних китайців, що їх підозрювали в «шпигунстві». Уважний спостерігач міг би помітити, яким зловісним вогнем іноді спалахують очі цих тихих, на перший погляд, людей.

Руське начальство нічого цього не помічало. Генерали займали цілі ешелони з прекрасних салон-вагонів, де везли меблі, чудові китайські старовинні вироби, що дістались їм як «військова здобич», шовки невиданих малюнків, цілі гареми проституток і авантюристок, навіть власних корів, а в той час поранені валялись тисячами на вокзалах і на коліях, через

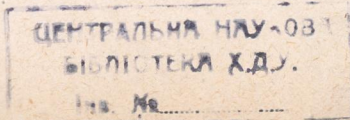
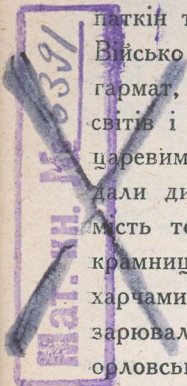
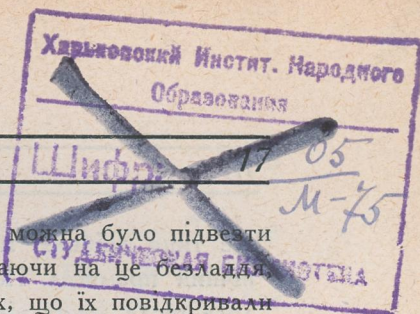

зайняті й забиті генеральськими поїздами станції не можна було підвести на позиції своєчасно ні набоїв, ні аmunіції. Не зважаючи на це безладдя, а може саме через це, у вагон-салонах та ресторанах, що їх повідкривали різні спритні люди, річками текло вино і жваво торгували живим товаром. Столичні шансонетки на убогих сценах, вихляючи стегнами, перед юрмою п'яних офіцерів виспівували:

Еще раз, еще раз,
Еще много, много раз!..

Різні уповноважені, постачальники і ціла армія паразитів, що, як хиже гайвороння наліталося сюди на трупний запах війни, зачувши здобич, обкрадали армію; одверто називали імена, починаючи від самого намісника Алексеева, хто скільки вкрав, і ні в кого не тільки не зривалося слова осуду, а, навпаки, їм заздрили, і кожний мріяв про те, як би й самому хапнути гарний куш з казни і «дремнути» в тил. Сам командувач Куропаткін теж ніби не помічав цієї страшної вакханалії, що творилася навколо. Військо було погано епікіроване, зброя була негодяща, не було рушниць, гармат, набоїв, не вистачало лікарів, постачання було в руках пройди-світів і казнокрадів на чолі з великим князем Сергієм Олександровичем, царевим дядьком, що його потім убив бомбою Каляєв. На вухо розповідали дивні речі. Ковдри, що їх подарували війську московські купці, замість того, щоб бути відправленими на фронт, опинились в московських крамницях. Чоботи були на паперових підосвах, а цілі потяги з аmunіцією, харчами й одягом, що йшли до Манджурії, дорогою десь зникали і розбазарювались. Все це походило на бенкет перед чумою. А одночасно з цим орловські, тамбовські, пензенські, саратівські, самарські, харківські, полтавські, катеринославські і так далі і так далі селяни вмирали в Манджурії за інтереси царської камарильї і купки хижаків та аватурників, що ціною народної крові хотіли забезпечити собі безтурботне, сите й п'яне життя. Армія, ціла країна була віддана в руки сіятельних і великородних мародерів і казнокрадів, військом командували генерали, нездари і страхопуди, і сам Куропаткін в своєму вагоні, повному ікон, був тільки пішаком, лялькою в руках тих сил; він теж був продуктом тієї страшної кривавої доби, і на нього, як і на всякого іншого, вона поклала своє тавро.

Але Гордієві подобалась ця атмосфера. Опинившись після цілого місяця дороги в полку, в бойовій обстановці, він знову обернувся на бравого й хвацького унтер-офіцера, для якого війна—рідна стихія. Він з охотою, перед одправкою на позицію, з двома-трьома товаришами никав по місту, заходив до підозрілих будинків, де можна було найти продажню любов, ходив по шумливих і строкатих китайських базарах, де обдерта, страшна і вонюча юрма насичувала повітря гострими випарами людського тіла,—і почував себе володарем і господарем цього строкатого й гомінкого натовпу. Горпина, Вахромей, Очеретна—вся та тиха слобідська ідилія, що так нудила його, відійшла кудись в далечінь, вони стирались новими і такими знайомими вражіннями. Він придбав собі кілька нових товаришів,

все типи дрібних мародерів, що під покривалом темної ночі ходили на нічний промисел. Повертались вони ранками і в них несподівано появлялись після таких нічних експедицій гроші, на які потім ішли гуляти на околиці міста у підозрілі темні шиночки в китайському кварталі, куди не могло заглянути око якого-небудь офіцера. Розбої, грабунки і вбивства траплялись щодня і влада була безсила щонебудь зробити проти цього і здебільшого дивилась на це крізь пальці. Війна скинула з себе героїчне забороло, і показала своє справжнє відворотне обличчя, оголила найгірші людські інстинкти, і не було такого злочину, якого б вона не робила і не виправдувала. Кривавий туман заступив розум. Жах і ненависть, страждання й смерть, сльози і плач розлились над сотнями тисяч людей. Це був жах, де молот війни трощив голови й тіла ні в чому неповинних людей.

Одного вечора високий і золотобородий рязанець, Григорій Косулін, з розбишацькими очима, серпуховець Олексій Поясков і низенький ярославський міщанин Митя Кислов підійшли до Варяниці і запропонували піти на «діло».

— Ми тут назвали одного китайця недалеко від міста,—сказав Косулін,—думаємо його трохи потрусити. Я сам бачив, як він учора в полку одержав цілу торбину золота!..

Гордій, після короткого вагання, погодився. Вийшли вони надвечір, коли в рожевому промінні сонця м'яко вимальовувались верховини сопок, що кучерявились лісом. Місто, повне гармидеру, лишилось позаду. В широкій долині мирно прослались зелені гаолінові лани. На всьому лежала печатка сумирности й великої праці, що її людина вклала в цю так прекрасно оброблену землю. Варяниця ішов позаду своїх товаришів і намагався відігнати неприємні думки. Нічого особливо поганого в тому, що він іде на нічну здобич, він не бачив, проте якась гризота не покидала його всю дорогу. Йшли годин зо дві, коли раптом під невеличкою сопкою побачили кілька будівель, що неясно чорніли в темному повітрі. Митя Кислов, що йшов спереду, підняв руку; всі зупинились і лягли на межі. Тихо; тільки й чути було, як зашелестів і зник десь Митька. За кілька хвилин він повернувся:

— Все на місці! Ідьом!

Підвелись і як можна тихше пішли до одного з будинків, що вигідно відрізнявся від решти.

— Це тут!—вказав Митя, що був за отамана.

Вони пройшли маленький садочок, при чому в ніс Варяниці ударив запах якихось невідомих квіток. Його поставили на терасі і наказали подати тривогу, коли він помітить щось підозріле; самі вони пішли у дворик. Лишившись сам, Варяниця вслухався в тишу. Ніч була м'яка, тепла й трохи вогка. Дерев, будинки й фанзи в темряві виглядали зовсім інакше ніж то було вдень. Навколо був розлитий великий спокій, глибокий сон обійняв усе живе, повітря нерухоме, ані найменшого подиху вітру, а вгорі небо мерехтіло великими зорями. Гордій пригадав молоді роки, коли

він отак само проводив ночі, будучи панським воловиком, в степу. Така ж сама тепла м'яка ніч. Лежать сірими плямами круторогі воли; десь деренчить деркач; спросоння вдарить кілька разів перепел; безшумно промайне темним привидом у повітрі нічна птиця.

Щось похоче на каяття ворухнулось в душі Гордія. Але в цей момент він почув легкий тріск дерева, і це примусило його нашорошитись, а за хвилину почув за стіною шум, брязкіт розбитого скла і перелякані голоси. Гордій весь напружився. Хтось благальним голосом лопотів якісь незрозумілі слова, а йому рідко відповідав голос Митьки. Почулась возня, метушня і раптом тишу ночі розітнув страшний, нелюдський крик. Гордій зірвався з свого місця, оббіг навколо будинку і вскочив через виламані двері до просторого покою. На підлозі в передсмертних корчах, при скупому й тримтливому світлі каганця, бився старий китаєць. З перерізаного горла цівкою біла кров і густою чорною плямою заливала підлогу і шовковий халат. Гордій злякано водив очима по обличчях товаришів.

Митька сердито на нього цикнув.

— Ти чого прибіг? Іди й подивись, чи не розбудив цей старий кого небудь! Ми хотіли з ним мирно поговорити, а він став кричати!..

Тіло перестало битись, воно тепер все трусилося, одна п'ята дрібно стукала об підлогу, потім він востаннє здригнувся, широко розкрив рота, простяг догори руку, ніби хотів піймати востаннє повітря, захріп і замовк. Мародери почали обшукувати квартиру й клали до своїх ранців усе, що мало яку-небудь цінність. Оглянувши востаннє кімнату, вони вийшли і покликали Гордія, забувши на столі свічку.

Коли вже вони відбігли верстви на три, темнота ночі раптом зайнялась і виглянули далекі сопки, а з них, здавалось, стікали вогняні струмки червоним полум'ям; його зловісний відблиск ліг на землю, поблідло небо і виглянули далекі сопки, а з них стікали вогняні струмки. Чотири постаті зупинились і хвилину дивились на вогняний стовп; потім сховались у високому гаояні.

Цілий день Гордій боявся, що справа розкриється, їх заарештують і розстріляють. Китаєць не виходив йому з голови, він стояв перед ним як живий. Але ніхто не приходив, і Гордій потроху заспокоївся. Це діло зазмерло, як зазмерло багато інших. На гроші, що їх дістав Гордій, як свою частку, він кілька днів важко пив, аж поки не спустив останнього карбованця.

* * *

Вже четвертий день навколо кипів бій. Важко грюкала артилерія і будила стоголосу луну; зі свистом пролітали над головами гарматні набойі і рвалися там, на сопках, де мурашками ворушились лялькові фігури японських салдатів. Часто, сальвами і в роздріб, сухо бахкали рушниці. Долинами, витоптуючи лани гаояну, проходили на позиції полки; з салдатів котився струменем піт, сорочки були мокрі, незручна амуніція перешкождала рухові. Проїжджали швидко батареї. Скачучи на межах і через

маленькі рови, бігли тачанки з набоями. За сопкою, коло невеликого струмочка, розкинувся польовий лазарет. Проскакав курним шляхом генерал з ад'ютантами і десятком ординарців. Сонце яскраво грало на золотих еполетах. Ішли, повзли, і їхали поранені.

Стугоніла від сальвів земля. Сонце немилосердно лило розтоплений вогонь свого проміння і випивало мозок у людей. Повітря важке, неприємне і в ньому стояв солодкуватий трупний запах; обрій засланий жовтуватою імлою. Величезна просторінь рухалась; було видно колони військ, обозів; стовпами піднімався пил; повітря було насичене густими звуками, багряно-вогняно рвалися над головами японські «шимози».

Шум бою наближався. Японська артилерія все частіше й частіше стріляла. Крики «ура» і «банзай» перемішувались між собою. Усюди валились убиті, неприродньо розкинувши руки; зелені мухи густим роєм вкривали очі і чорні вістя ротів; ноги натикались на покинуту амуніцію, сковзались у людських і кінських тельбухах і крові, спотикались об окопи, вириті набоями ями, зламане дерево. Люди задихались, падали, повзли, бігли. Якийсь придуркуватий командир пустив полк в контр-атаку з оркестрою музики спереду і до всієї кокофонії звуків примішались звуки Преображенського марша. Японці перейшли до рішучої атаки.

На ділянці, що її займав полк Гордія Варяниці, покищо було тихо. Полк займав позицію попереду двох сопок, що в них він упирався. Нижче текла тиха річка і від неї йшла приємна прохолода. В зеленій гушавині гаоляну жовтіли свіжо викопані окопи. Праворуч і ліворуч шумів бій, ледве було чути тріскотню рушниць, і неясні крики, що стушовувались віддаленням.

Гордій з командою охочекомонних при двох офіцерах був на другому березі річки. Команді було дано наказа попередити несподіваний напад японців і затримати їх, поки полк не приготується до бою. Він лежав на невисокому пагорбкові і вдивлявся в зелену стіну гаоляну. Від передчуття небезпеки він весь напружився і йому всюди вбачались тихі кроки ворога, що непомітно підкрадався до нього. Поруч з ним лежав Олексій Косулін і щурих свої світло-карі розбишацькі очі.

Було може опівдні, коли раптом з лівого боку забахкала японська батарея. Гордій і Косулін повернули туди голови і побачили, як з сусідньої сопки спускались густі лави японців. Набої стали рватись над головами команди, що залягла в гаоляні, і над річкою. Потім спереду захиталась гаолянова стіна і прямо перед очима здивованих Гордія й Косуліна виросло кілька японців. Тоді Гордій схопився на ноги і побіг назад. Праворуч і ліворуч бігли інші. Невимовний жах вселився в Гордія. Він біг без думок, батожений тим страхом, до річки, за якою він бачив собі рятунок. Коли вже вибіг захеканий на берег, над головою щось засвітилось, потім спереду щось розірвалось, спалахнув темно-червоний вогонь, далі щось важке й гаряче вдарило його в бік і Гордій, випустивши з рук рушницю, секунду похитався і впав просто обличчям на вогку землю.

САВА ГОЛОВАНІВСЬКИЙ

ДОНБАС

Вступ до поеми

За шахтами
Оселі робітничі,
Де вітер
За вагонами гуля...
Як у Сосюри:

— над Дінцем:

Лисиче,

І як на світі:

— під Дінцем:

земля.

Донбас, Донбас!
Де шахти і заводи,
І кров вагранок
І вогонь землі,
Де люди
і великі

і малі

Ідуть по рейках
Під Дінцеві води!!

Ідуть туди,
Де тьмою тьмарить штрек,
Щоб тайним блиском
Антрациту
Навіки сонце осліпити
замучене,

обшарпане,
старе...

І дме огонь
Під холод балахону...
Останній раз
летить угору кліть.

Вона летить,
гойдаючись
з розгону
І раптом,
зупиняючись скрипить!

Ось вже кінець
Гудіння і тривоги,
І тьми,
і клекоту,
і куряви —
— кінець!

— Гойдає день
Нестриманий танець,
В пекельнім клекоті
переставляє
ноги...

І де ж це ви—
Озера і тополі,
і «Гуси» — Панова *),
і «Штиль» — Поліщука? **)
— Так, значить
Доля ваша
Не така,
Щоб розцвісти
Для димової долі?

А на горі:
— вагончики
й вагони
По довгих тросах
І важких дротах.
І дзвонить спів
без нот,
без камертона...
Один за одним,
Як за птахом птах.

Десятки тон
Літають без штурвалу
По смугах

*) Поет — Андрій Панів.

**) Теж поет — Валеріян Поліщук.

Вже накреслених
орбіт,
Щоб чорну сіть
зусиллями
зірвали
бетон
і кокс—
І впали на граніт.

І впали, як
Золотогрудий гомін
— В огонь,
у прірву,
в пекло
чавуну.

Щоб вийшли пащі
заржавілих домен
Вогнем
і димом
в небо
на війну!

Щоб випікаючи
смертельну рану
Проходив жар
У щілину вузьку,
Щоб хлюпала
розпечена
сметана
До смерти
замерзаючи
в піску!

ДМИТРО ЧЕПУРНИЙ

УРИВКИ

Ідуть нестримно дні з-за грані,
без ланцюгів і ржавих ґрат,
дають наказ—

кому вмирать,
для кого день,

для кого ранок,
кому куди і як іти...
і без жалю й болінь калічать
слова одвічні—
«Я» і «Ти».

— Зложив рядки свої з заліза
і у символіку заліз.

Та ні!—

Життя вирує грізно,
йому ніщо *memeto mori*
коли розмірена будова
зростає д'горі, д'горі, д'горі...
Узяв своє величне слово
Двадцятий Вік:

«Я відчиню в простори вікна».

— Ну, от і знов рядки з заліза
і у символіку заліз.

Та ні!—

Годинник на стіні
ударив боєм
сім.

Прогув гудок;
виходять всі
з заводу радою юрбою...

— Товариш Ток,
у п'ятім як?—

Питали в Тока комсомольці...

А десь за дах
упало птахом
сонце....

Товариш Ток в кімнаті сам,
щось вираховує і пише.
А за вікном і тем і тиша
окутали квартали, сад.
Вже пізній час. Панує сон.
На стінах відблиски вощаті.
А Ток складає коліщата—
він теж маленький Едісон.

Вже вістуні: і журавлі і гуси,
летять у млі і голосно кричать.
І піднялись угору сиві вуса,
пробігла радість у старих очах.
На білі села сонце сіє списи,
Це ж тут «життя» вирішує актив:
«Таке-то поле засадити лісом,
а та земля піде під колектив».

. . . . .
Життя! Життя!—
Воно величне стане,
вже не піде крокуючи назад,—
«бо зашумують Дніпрельстани
і зацвіте Комуни сад».

м. Київ.

ЯНКА КУПАЛА

* * *

Прив'ялу славу давніх днів,
Могил прабатькових красу,
Під плач і дзвони кайданів
В новітній спів я принесу.

Такий вогнистий, як пожар,
Такий міцний, як грому вдар.

І так, щоб був і брат і кат,
З низин-долин, з гірських узбіч,
Від меж до меж, від хат до хат
Ми кинем світу пісню-клич.

З життям у тон, з вітрами в тон,
Про побут свій, про свій полон.

Нехай усе, що сон сповив
Повстане правдою життя,
Трухне підпорами світів,
Своє запалить багаття.

Із краю в край між сплячих сил,
Аж до прабатькових могил.

З білоруської перекл. Мир'яна Хмарка

А. ШИЯН

ВІЙНА

Оповідання

З далекої півночі прилетіли циклони.

І замело, завихрило сніговою порошею над глибокими ярами «Середньо-російської височини», засипало кучугурами снігу покручені дороги, і мете кура день, два й три; мете так, що й світу не видно.

Не раз Коваль Фока виходив на подвір'я, мутні очі втоплював у сіру снігову хуртовину, дивився, чи скоро розгодиниться, але небо було попелясте. Терновим цвітом сипало на землю дрібненькі й густі сніги, заліплювало очі. Дужий вітер «смерчами» вихрить над кучугурами, обсипає обличчя, одіж, холодом пронизує тіло, і Фока поспішає в хату.

— Мете?—запитає дружина, купуючи над в'язанням панчох.

— Мете,—відповість. Скине кожушину, підкладе в пічку дрівець, гріється. В хаті стає тихо. Чути, як тріскотять у грубі дрова і маленькі вогневі шматочки випадають з «піддувала» на долівку, вкриваються сірим попелом, гаснуть.

За вікном гудуть дзвони.

До цього вже звикли в слободі, бо завжди в куру гудуть дзвони металевим хрипінням, і звуки летять у тьму, в хуртовину, де в засніжених холодних дюнах лягла зима.

Дзвони кличуть до слободи, до людських осель тих, хто може збився з дороги, і в дикому одчаї за своє життя шукає порятунку.

А навколо ніч.

Вітер... Сніги...

Фока довго сидів з вечора, латав свої валянки, а в шибки вікон било порошею і глухо кронами шуміли берестки.

Перегоріло в грубі. Закрив заслонку. Ліг.

* * *

Ранок був тихий.

Де-не-де курять верхи солом'яним димом і він тягнеться вгору, розтає в холодній, прозорій блакиті. Ранкове сонце злизує сніг, і від того під стріхами висять крижані сосульки. Сонце грається на узгір'ях, обцілює холодним променем шпилі, і вони, немов великі люстра, відбивають од себе світ сонця, виблискують.

Фока встав рано.

Великою лопатою набирав пухкий сніг, кидав на кучугури під сусідський тин, розчищав доріжки до хліва, до льоху.

У двір зайшов листоноша, дав синенького конверта.

— Од Антона,—зрадів Фока. Покинув і лопату на снігу, поспішав у хату до Орини.

— Лист ось.

Орина чистила картоплю. Витерла хвартухом руки, підійшла до столу.

Писав Антін, що він зараз на німецьких позиціях. Недавно був у бою, забрав декілька чоловіка у полон і за це дали йому георгієвського хреста.

— А що, стара, вояка?—радісно кричав батько, помахуючи листом,— та наш Антін не одного вислужить—всі груди в хрестах будуть.

І враз якось мимохіть думка:

«А що, як уб'ють, скалічать—війна ж, все може статись?».

Застигла посмішка на старечих губах. Фока замовк. Подивився на Орину, ще раз перечитав листа, сказав:

— І служить недавно, а вже георгієвського получил.

Гордість і радість за сина одганяли геть полохливі думки. Обережно згорнув, положив у кешеню, і дома не сидиться, і кожному хочеться розказати, поділитись радістю, почитати листа.

— Ну, я ж піду.

Загрузаючи по коліна в снігу, замешеною за ніч дорогою пішов Фока до своєї кузні. Товстим шаром лягли білі пухкі сніжини під дверима—одгріб валянком, зайшов. Крізь щілини дверей понамітало й сюди. Фока розвів горно й через деякий час самотньо вистукував по гарячому залізі молоток, розсипаючи на всі боки вогняний дощ.

Він бризкає на руки, на одєжу. Пече й гасне.

Заходив хтось у кузню, Фока діставав листа, хвалився й читав, і тільки тоді неприємно стискувалось щось у грудях, коли якась сива голова, журно схилившись, говорила:

— А мого... вбили під Трапезундом турки.

Фока відразу стихав, ховав листа в кешеню, витягав з горна розпечене залізо й люто починав його бити важким молотом.

В слободу цими днями повернувся з позиції салдат Кета. Гомонять—прийшов уночі й нікуди не показується, тільки дружина його скаржиться молодіцям, втираючи хусткою вогкі очі:

— Скалічили... Відтяли руку. Куди я з таким дінусь, а тут ще дітвора мала...

Чув Фока про Кету. Хотілось зайти, розпитати, мо' бачився з Антоном, потім передумав.

— Хай іншим разом. Ще багато часу—побалакаю.

А в душі—жаль. Руку відтяли, а він—коваль. І як же ото без руки тепер?

Ішов додому.

Під ногами рипів сніг. З рота вилітала густа пара на мороз.

* * *

Тим метеликом, що в «бога» муку краде, пролетіла зима. Були весняні дні. Займались вони червоними ранками, теплі й ясні, і згасали за шпилями гір у вечірніх пожежах.

З позицій надходили негарні чутки, боліло серце в невідомому чеканні. Щоночі Орина дивилась на видвілу ікону, рука стулювалась в пучку, тяглась до голови, і літало по хаті гаряче шепотіння молитви...

За сина...

І знову минали дні, такі одноманітні, буденні...

Дуже здивувались слобожани, коли одного осіннього ранку почули дзвони. Дивились в календарі—було чорне число, а дзвонять, наче в свято яке велике, у всі дзвони. Ішли довідатись.

Коло церкви збирались гуртками, питали один у одного:

— Нащо дзвонять?

— Пожертвування будуть збирати на позицію.

— Таке скаже! Гомонять, набор якийсь знову.

— Так чого ж у церкві?

— Не інакше, про війну щось. Ану, ходіть, що то за гурт он під крамничкою?

В колі стояв низенький міщанин і тоненьким жіночим голосом вигукував:

— Да, руський салдат ні вогню, ні води не боїться. Він на всьому пойдьоть. От хоч би й Кузьма Крючков. Тридцять дві рани йому зробили, коня скалічили, а він, чи полежав у лазареті, чи й ні—знову до бою рветься. Да, з такими вояками не тільки какоюсь Перемишль, а всю Австрію і Гарманію завоювати можна.

— Це ж ти з картинок довідався про Кузьму отого,—хитро запитує хтось із селян,—чи може з книжечки вичитав?

— А хоч би й з картинок, тобі що?

— Та нічого ж, нічого. Радіти є чому, як же. Перемишлю взяли, а нам не дуже та радість до смаку, бо діти наші там, а твій синок, як бик—в негодящі попав. Багато лікареві дав? Га?

— Та ти що це? Да за такіє слова знаєш куди?..

Не докінчив.

З церкви виходила процесія. Ішли баби з іконами, вінками. Тріпотіли хоругви, співав хор.

— До пам'ятника всі—там молебствіє буде.

Густий натовп пішов вздовж вулиці. Одні несли радість у серці й гордість за своїх вояк, другі були засмучені, пильно вдивлялися в портрет царя Миколи й скаржились один одному.

— Давно вже я мав звістку од сина.

— А де твій?

— Під Перемишльом був.

— І мій же там. Чи живі?..

В натовпі видно сиву голову Фоки. Він іде поруч Орини, що несе ікону. Його очі сяють радістю, і весела посмішка не сходить з губ.

— А що, Орино, га?

— Гарно. Бач—торжество яке,—хитнула головою в бік натовпу і замовкла, бо не годиться з іконою в руках розмовляти.

Звернули в другу вулицю.

Посеред дороги розхристаний, дикий стояв салдат Кета. З-під сірої шапки на чоло пасмами розсипалось буйне волосся. Розстібнуту шинелю, з порожнім рукавом, злегка витрусював вітер і сам Кета не твердо стояв на ногах.

В натовпі—пристав, стражники. Двоє з них побігли вперед, щоб забрати п'яного чоловіка з дороги.

— Мене? Георгієвського кавалера? Стійте!

Стражники зупинились, не знаючи, що з ним робити, а салдат кричав:

— Куди йдете? Чому радієте? Ваших синів убивають, калічать, а ви святкуєте. Ось бачите,—тріпнув порожнім рукавом,—за царя руку згубив, але цар не бачить моїх злиднів, цар не знає того, що в мене жінка і п'ятеро малих дітей. Він одняв мою руку, а натомість цяцьку дав. Не треба хрестів мені!.. Руку верніть мені, щоб я міг працювати в кузні, щоб не голодувала сім'я моя.

В очах йому світився п'яний закал. Зірвав хреста, кинув під ноги й почав скажено топтати чобітьми, наче у всьому був винен оцей шматочок нікчемного металу, що ним заплатили Кеті за здорову, м'язисту руку.

Двоє стражників схопили салдата, а він, дивлячись на царський портрет, кричав:

— За тебе, рижого... Руку верни мені, руку!..

— Беріть його, сукиного сина,—кричали з натовпу окремі голоси,—чи бач—на царя яке говорить!

— Нажлуктився зарані, та й лізе в п'яну голову чорт зна що.

Кету потягли до управи, а він сперечався й комусь кричав:

— Руку мені... Сім'я... Діти...—долітали поодинокі слова.

Фока дивився вслід, але не було жалости. Він підняв втоптаний в землю георгієвський хрест, положив у кешеню.

Процесія рушила далі.

В кінці вулиці, проти слобідської гімназії стояв пам'ятник. На чорному одшліфованому граніті вибито золоті літери: «Царю освободителю Александру II».

Тут зупинився натовп. Тут почалось молебствіє «дому Романових»—«победоносной армії».

Схилялись голови літніх селян. Згинались у попереці баби і стулені пучки клали на своє згорблене тіло.

Потім з якоюсь побожністю взяв Фока сплетені вінки, підійшов до чавунного царя, що, обвішаний орденами, з накидкою на плечах і якоюсь грамотою в руках, стояв на ввесь зріст на п'єдесталі, а на його голові безтурботно, весело цвірінькали горобці.

Пужнув їх Фока. Перед усім миром чіпляв вінки, і було солодко на душі, радісно, що от він сподобився сьогодні такої чести.

Дивився на чавунну цареву постать з любов'ю, наче це не пам'ятник, а справжнісінький живий «освободитель» і здавався він йому недосяжним, «величним», як усі царі. Тоді погляд перебігав на портрет Миколи.

«Це ж за нього б'ється з німцями Антін,—і брала злість на отого салдата Кету.—Хіба по очах не видно, що він добрий і зовсім не рижий—красивий, гарний цар».

Повернувшись додому, Фока витяг з кешені георгієвського хреста, довго розглядав його, мацав руками й ніжно розгладжував пожмакану, забруджену ленточку.

А на умі так і вертяться оті Кетові слова:

«Цар не знає, що в мене жінка й п'ятеро дітей... Не треба мені христиків—руку верніть!».

Ще раз узяв хреста, перевертав його на всі боки, шкрябав нігтем.

— Чи й в Антона такий?

І враз чомусь стало жаль Кету. Якась правда є в його словах, а яка саме—не розбере. Гарний коваль був, як дуб, а тепер на—порожній рукав.

Од криниці повернулася Орина, хвалиться.

— Бачили жінку Кетову—плаче. Залишили його в холодній, били дуже, а на цих днях кажуть відправлять кудись до міста. Там уже так побивається бідна молодиця. Зп'яна все. Тверезим би цього не зробив, все таки сім'я.

— Били—кажеш?

Сів коло столу, дивиться на хрест, а в голові каламуттю думи. Їх так багато! Вони давлять старечу голову, зворушують острах за Антона, бо й він може також вернутися додому калікою.

— Ні... ні...—одганяє од себе страшну думку.—Так били?.. Защо ж?.. Руку згубив, та ще й бити...

Встав Фока, одягнувся.

— Куди?

— Однесу ось дружині. Хай передасть Кеті. Мо' помилують, а чи як.

Всю дорогу думав про Кету й міцно в кешені здавлював пальцями хреста.

* * *

В кузню прибігла захекана Орина.

— На, почи-тай, телеграма...

Чого ти дріжиш, дурна!—заспокоював дружину, а сам почував, що і в нього чомусь починають тримтіти руки і в грудях—нічим дихати.

Взяв папірець, повернувся до горна.

— Читати, чи ні?

Дивиться на Орину. В неї злякані очі й по-дитячому дріжить нижня губа, а очі стають блискучими, вогкими.

— Ну ж бо, чого ти мовчиш? Читай!

— А ось зараз...

Примостився краще й почав:

— «Георгієвський кавалер, унтер-офіцер N-ської дивізії...»—зупинився на мить. Підстреленим птахом затріпотів у руках папірець, очі стали широкі. І враз закричала Орина, заголосила тужно в старій кузні, а Фока, наче мова йшла не про його сина, а когось іншого, дочитував телеграму.

— ...«убіт под Перемишлем. Он умер, как доблестный воин за веру, царя... і...»

Фока трохи пополотнів, але все ж таки спокійний, бо він не вірить оцим дрібненьким літерам, що принесли з позиції таку звістку.

— Антонику... голубчику... та на кого ж ти залишив нас старих, та хто ж нас доглядатиме... Сино-очку...—причитувала й кричала комусь у сутінки вечора Орина.

— Годі тобі, перестань,—а сам сів на горно, дивився, як згасав вогонь, в двадцятьє перечитував те саме.

Не було сліз. Очі стали розгубленими, сухими. Сидів непорушно, а перед ним Антін... Кета без руки... Царський портрет... Все це плуталось, як у калейдоскопі й над усім страшна звістка. Не хочеться їй вірити.

Погас у горні вогонь, а Фока сидить на тому ж місці, сидить один, бо Орини немає, і коли вийшов з кузні—не помітив, але знає...

— Орина пішла розказати сусідам. Хай!

Так сидів довго. А вночі без шапки (забув певно) вийшов з кузні. Мжило дощем, охолоджувало гарячу голову.

Слобідські вулиці порожні, темні, тільки коло пам'ятника горить самотньо газовий ліхтарик, освітлюючи навколо себе калюжі, грязюку.

Фока зупинився.

Довго вдивлявся в чавунну постать царя, потім по-кошачому легко переплигнув через ограду й почав зривати свіжі вінки, шматувати їх з якоюсь дикою насолодою.

Навкруги тихо, спокійно.

Фока підносить вгору мокрий папірець і тоді пальці стуляються в кулак, сваряться на чорний монумент чавунного чоловіка, потім жмакають телеграму, розривають, і білі шматочки пелюстками падають у багнюку.

У велику жменю набирає грязюки й забруднює чавунну постать «освої з його губ зривається одне лише одчайдушне, чудне слово.

— Царі!..

У велику жменю набирає грязюки й забруднює чугунну постать «освободителя».

СИМА

Оповідання

Весело тріщать, палають дрова у печі. Приємне тепло, шовковисте, поволі сповняє кімнату. Прозоро-тонкі визерунки морозяні тануть, спливають з віконних шибок. Крізь вікно чути гомін і сміх пішоходів, дзвінки візників і галас вантажників, рев невгавущих сирен... То б'ється пульс столиці.

На розі маячить висока постать стійкового міліціонера. Ось вози, перемішавшись з машинами, запрядили вулицю. Галас. Здіймається вгору рука стійкового, і вулиця знову пливе. Міліціонер спокійно і впевнено керує рухом тисячів людей, машин, возів...

Дивлюсь на струнку й нерухому постать, що диригує рухом індустріального міста, і мимоволі пригадую собі її ж—п'ять років тому в глухому закутку. Бо й тоді день був такий ясний і так само глибоко вкривав землю сніг...

...І тоді, кажу, був такий самий день: але не мав ще міліціонер такого авторитету в очах населення. Не було повної свідомости прав і обов'язків цього вартового революційної законности. А було ось що.

* * *

Мале й нічим особливим непримітне районне село К. Його й не на кожній мапі знайдеш. Коли на якій і позначено, то так, лише якоюсь крапкою. До залізниці й повітового центру звідси не близький світ: як зимового дня рано встати й добре поснідати, то треба добре йти, щоб ще до заходу сонця спочити на постоялому. Широкою стрічкою врізався в село битий шлях, розколов його вздовж на дві рівні частини й подався далі, зникаючи з ока десь аж за хутором П. Край села, при дорозі, низенька під густою солом'яною стріхою ліплянка, з маленькими, перекривленими вікнами, скрипучими дверима. Праворуч від них на стіні, аж під самою стріхою, видно з вулиці прибуту невеличку соснову вивіску, надколоту з лівого рогу—мабуть від грубого цвяха. Коли письменній людині добре придивитися до цієї дошки, вона могла б, злегка напруживши увагу, розібрати на ній це не затертий до решти напис: «К-ська Районна Міліція».

Отаким вигляд мав тоді К-ський район міліції, що обслуговував понад сто населених пунктів.

Малинові, щойно видані кашкети, короткі сірі шинелі і старенькі поношені чоботи—так були одягнуті міліціонери.

Звякун, колишній фельдфебель, рослий, дебелий, рудий чоловік—це єдиний міліціонер, з ким мені довелося працювати в К. майже півроку. Другого міліціонера повіт не надсилав і на всі вимоги тільки й потішав обіцянками. А в районі крадіжки, грабунки, вбивства. Жодного дня не минало без якоїсь пригоди. Звякун, хоч і піячив та самогонщиків руку тримав, проте, носив і далі червоного кашкета. То ж і не диво, що самогон по селах не виводився. Особливо на свята. Глитаї постачали самогонщиків хлібом «на паях». Але коли «діло» впливало наверх, то глитаї завжди лишався осторонь. Коней при міліції не було і здебільшого на боротьбу з самогоноварінням доводилося вирушати «автопіхом»...

Стояла осінь. У районі готувалися до чергової ударної кампанії, що мала виявити самогонщиків, і до повіту телеграфували про надіслання ще одного міліціонера.

Я і Звякун сиділи в міліції і працювали мовчки. Тихесенько підкрадався сірий зимовий вечір, а з ним—тягучі думки. Пора вже й починати важку роботу, але з ким?

Я мимоволі глянув у куток, де за маленьким столиком сидів Звякун і, підкручуючи обома руками довгі густі вуса, ніби замислено дивився у вікно.

— Чому ж ви не працюєте?—запитав я.

— Нездужаю щось,—схилився він, поволі схиляючись над паперами.

Почувся короткий стук у двері і голос:

— Можна увійти?

— Можна,—відповідаю.

Поволі й трохи несміливо переступив через поріг худий, низенький чоловік у червоноармійському вбранні, а за ним слідом хлопчик років семи.

— Пробачте,—зупинився червоноармієць серед кімнати,—де начальник міліції?

— А що вам треба?—спитав я.

— Це мабуть до вас,—подав він клаптик білого паперу.

...«У Ваше розпорядження...на посаду міліціонера Абрамов С.»—прочитав я наказ з повіту. І наче важкий камінь спав мені з грудей.

Згодом новий міліціонер розповів, що він сирота, недавно демобілізувався з Червоної армії, а хлопчик—його брат. Тоненькі зморшки вже ясно відкрили йому чоло і обличчя його нервово здригалося.

— Біда не дуда,—подумав я.

— Коли братик мій,—привітно всміхнувся він до хлопчика,—підросте, тоді й мені буде легше.

— А зараз де ж він буде?—запитав Звякун.—Аджеж ви часто будете в роз'їзді, а міліціонерів тут на квартиру ніхто не приймає.

— Де?..—перепитав Абрамов, дивлячись на мене великими карими, повними тривоги очима.

— Це вам не рідне село,—ніби жартома, єхидно продовжував Звякун,—де є будинок, смачна їжа, горілка...

— Я не вживаю цієї гидоти,—обурено перебив його Абрамов.

— Не видно,—нахабно засміявся Звякун.

— Годі вже,—втрутився я і запропонував Абрамову зачекати трохи. Звякун незадоволено зідхнув і підвівся:

— Я вже втомився і піду обідати... Може й ви?—моргнув він Абрамову, непомітно вдаривши двома пальцями себе по горлянці. Той не відповів. Звякун поволі вийшов.

— Товаришу начальнику, може допомогти вам?—підійшов до стола Абрамов.

— Робота в міліції така,—пояснив я,—що ви її зможете виконувати, хоча б коротенько ознайомившись із своїми обов'язками.

Десь коло півночі ми пішли на мою квартиру, до голови КНС Дубового. Його дружина, стара й добра жінка, згодилася прийняти нових кватирантів. Увечері я знайомив нового міліціонера з роботою міліції та обов'язками міліціонера. Аж другі півні пригадали нам, що й завтра ще можна буде поговорити.

* * *

— Вставайте, пізно вже,—будила мене вранці господарка.—Сіма,—показала вона очима на порожнє ліжко,—вже встав, умивається.

Я зрозумів, що Сіма—це Абрамов. Але мене здивувало: звідки вона вже знає його ім'я і, нарешті, чому саме Сіма...

— Це він так зветься? Хто вам сказав?

— Сам і сказав. Спитала,—байдуже відповіла господарка.

Скрипнули двері.

— Доброго ранку,—весело привітався, входячи до кімнати, Сіма.

— Доброго ранку, Сіма.

— Певно хазяйка розповіла,—повернувся він до мене і, всміхаючись, пошепки додав:

— Питала, як мене вдома звали.

— Ну, то й я знатиму ваше домашнє ім'я,—відповів я і від того часу став його звати Сімою.

Після сніданку я й Сіма пішли до міліції, а його брат залишився на квартирі.

— Нічого, він хороший, слухняний хлопчик,—ласкаво погладила його по голові хазяйка. Хлопчик радо всміхнувся.

В міліції ми вже застали Звякуна. Довідавшись, що Сіма квартируватиме вкупі зо мною, він прикусив язика. Пізніше, на нараді з приводу розподілу сільрад для обслуговування кожним міліціонером, я кілька разів ловив на собі його вильний, незадоволений погляд. В той самий день Сіма мав приймати речові докази. Але Звякун через різні причини відволікав здачу, мотивуючи тим, що, мовляв, Сіма незнайомий з обліком речових доказів і заплутає його. Потім говорив, що справи для здачі не готові, і здачу було перенесено на другий день. А вночі—«хтось вибив вікно в кімнаті речових доказів і покрав кілька десятків пляшок пєрвака». Більше за всіх обурювався Звякун:

— Ну й іроди проклятуші,—голосно лаявся він,—навіть саму міліцію не боялися обікрати...

Сіма мовчав. Але по очах його я бачив, що його й мої думки про цей випадок однакові. Мовчав він і по дорозі, коли ми надвечір поверталися додому.

Вже коло самого подвір'я спинив мене якийсь селянин. Сіма пішов на квартиру. Але за хвилину знервований підбіг він до мене. Обличчя йому було бліде й руки тримтіли. Придушеним голосом він повідомив, що в лівій кешені своєї шинелі знайшов пляшку самогону.

— Ось вона,—показав він чорну пляшку. Я хутенько взяв її, бо пляшка аж плигав в його тримтячих руках. Розуміючи, що це черговий фігель Звякуна, я сказав:

— Може ви й сами помилково взяли пляшку?

Але це вийшло невдало. Сіма мовчки пішов до хати.

За вечерею я намагався втягти Сіму в розмову, та якось не клеїлось. Але коли я сказав, що Звякуна треба буде відкомандирувати до повіту, Сіма пожвавішав.

— Не вірю я йому,—палко почав він, але одразу ж замовк...

Увійшла хазайка.

— Вас кличуть на двір, щось секретне хочуть сказати,—звернулась вона до мене.

Я вийшов. Біля воріт стояв Звякун.

— Є таємна справа,—почав він пошепки і похапцем розповів, що ніби Сіма п'є самогон, а сьогодні навіть у кешеню сховав одну пляшку.

— Ну й підла фельдфебельська пика,—мимоволі промайнуло мені в голову. І я остаточно вирішив, як тільки Сіма ближче ознайомиться з роботою, Звякуна відкомандирувати до повіту. Про цей його вчинок я ніколи не говорив Сімі.

Тієї ночі Сіма довго перевертався з боку на бік на своєму сіннику. Якесь напосідлива думка вперто відганяла сон від його втомлених повік.

* * *

Тиждень тривала погоня за «зеленим змієм». Була осіння негода. Від села до села ми ходили пішки. Здавалося, що тому тижневі не буде кінця. І лише від останньої сільради нашого маршруту я й Звякун уже поїхали до районного центру. Голова сільради дав нам бричку з добрими кіньми.

Дощ не вгавав. Звякун зігнувся бубликом і спав усю дорогу безтурботним сном немовляти. Через це і тепер, боючися, щоб він не проспав усієї кампанії, я провадив її вкупі з ним.

Бричка раз-у-раз м'яко підстрибувала по нерівній дорозі, оминаючи більші калюжі, густо вкриті білими рухливими бульбашками, окутаними в сріблясту імлу розпорошених вітром дощових бризків.

— Гей-гей, молодчики!—гукнув на коней візник, молодий парубійко.

Коні смикнули, і коли б я не затримав Звякуна, він скотився б на землю. Поїхали швидче. Холодний дощ гострими голками шпигав у лице, проходив до живого тіла через усі щілинки в одязі. Грязюка цілими шматками бризкала на шинелі, заліплювала очі.

Забовваніло перед нами село К. Зморені коні пішли тихше. Вдарило в ніс кінським потом.

— Вже К. видно,—повернувся до мене візник і, не чекаючи, що я скажу на це, гукнув на коней і погнав швидче.

Помалу стало прояснятися. Дощ стихав. Тіло обважніло, наче налите оливом. Зуби цокотіли. Губи мерзли від дощової води.

— Так і до хвороби можна доїздитись,—подумав я.—А що там робить Сіма? Він теж поїхав на боротьбу з самогоном. Це його перший дебют. Я шкодував, що послав його одного, але пробував заспокоїти себе тим, що з ним поїхали два сільських виконавці-незаможники. Вони добре знали район і завжди допомагали в цій роботі. Та й Сіма показав себе як свідомий, дисциплінований робітник.

Дорога підіймалась на горбок. Коні пішли кроком. Візник прив'язав до люшні віжки й голосно затяг якоїсь пісні.

— Бр-р-р!—прокинувся Звякун.—Де ми?—глянув він на мене каламутними, заспаними очима. Обличчя йому аж набубнявіло від сну, великі вуса висіли вниз. Я допоміг йому зорієнтуватися.

— Піджени, хлопче, піджени,—штовхнув він візника в спину.

— Коні пристануть,—гора,—байдуже відповів той і знову заспівав.

Вийхали на горбок і вїхали в село. Я зліз з брички й пішов на квартиру. Мене зустрів брат Сіми. Сам Сіма ще не повернувся з експедиції.

Сівши в кімнаті коло печі, я сторожко прислухався до кожного гуркоту на вулиці. Час летів швидко. За вікном аж свистіло. Дощ цокотів по шибках. Від маленької лямпи лягли на стінах мерехтливі химерні тіні. По закутках притаївся сум. Дзень-дзень-дзень... я став рахувати. Нарухував десь.

— Лягай спати,—порадив я хлопчикові. Він мов застиг на канані, прислухаючись до ледве чутного плюскоту за вікном.

— Ні, я чекатиму на Сіму,—здрігнувся він, встромивши на мене карі, як у Сіми, очі. Видно було, що його думки літають десь далеко, мабуть, коло брата. Я вирішив переконатися в цьому і спитав:

— А чого ти замислився?

— На дворі страшно, а Сіми ще нема,—відповів він. Ми знову почали прислухатися. Раптом за вікном загомоніли голоси:

— Сюди... Спитай у вікно... Сплять певно...

У вікно хтось стукнув.

— Ідіть до дверей,—відгукнувся я.

Брязнула клямка. До кімнати увійшли Сіма і два виконавці.

— Їм далеко додому, куди їх?—спитав Сіма.

— Ночуйте тут,—порадив я.

За вечерею розмовляли про подорож. Сіма коротко розповів, кого трусили, скільки знайшли самогону, склали актів.

— Особливого нічого не було?—зацікавився я.

— О, ще й скільки,—всміхнулися виконавці і почали розповідати.

— А ось у хуторі Н.,—казав чорнявий виконавець,—є такі хитрі самогонщики, що хай їм біс.

— Чи не Косий?—запитав я, знаючи, що в цьому хуторі є злісний самогонщик-глитай. Він уже давно торгує самогоном, але Звякун ще на нього не натрапляв.

— Він і є,—продовжував виконавець.—Хи-и-трий глитай. Вміє поставити проїзводство. І дочку навчив свого ремесства.

Сміючись, виконавець почав розповідати, що опівночі, взявши на підмогу хутірських сільвиконавців, вони почали обходити самогонщиків. Перший на черзі—високий, мурований будинок глитая Косого.

Сторожко підійшли. Постукали.

— Хто там?—питає жіночий голос.

— Відчиніть, це я,—відповів понятий селянин з хутора.

Двері відчинилися. На порозі—дівчина.

— Ой, не можна, нема батька,—дівчина загородила двері, але виконавці вже в сінцях. Вона шусть у комірчину й заціпнулася.

— Сюди не можна!

— А де ж батько?

— У сусіди на хрестинах!—відповіла крізь сльози.

Послали до сусіди. Чекаємо в сінцях. Через кілька хвилин приходить Косий. Самогоном від нього тхне, як із самої самогонної діжки.

— А-а. Будь ласка, дуже радий... Зайдіть, погостуйте. От сюди, сюди,—показує він на світлицю.

— Спочатку б обшукати,—шепнув Сімі виконавець.

Почали. Шукали скрізь. Тхне, але нічого не знайдуть. Нарешті підійшли до комірчини.

— Не можна! Не можна!—мов навіжена кричала дівчина,—я миюсь...

Знову чекаємо... Півгодини... годину... більше... Знову постукали. Тиша. Натиснули плечима, двері й одскочили.

— Ой!..

І міліціонер швидко зачинив двері. Дівчина голісінька сидить у ночвах і справді таки миється. Знову зачекали. Нарешті наважилися. Зайшли, делікатно вкрили дівчину якимось простирадлом і... почали складати акта на самогон, знайдений у тих самих ночвах, де милася дівчина.

Косий раптом перекинув ночви. Дочка заголосила:

— Рятуйте!.. Б'ють!..

Навколо будинку затупотіли чоботи. Знадвору почувся галас і вигуки:

— Несправедливо міліція робить... несправедливо... Гнать міліцію...

«Промисловці» мобілізувалися, значить. Справді, мало не півсотні їх зібралось біля хати.

Проте, забрали два самогонних куби, десять відер закваски й кілька діжок малясу.

— Це не продавати, а так, для себе,—намагався виправдатися потім Косий,—я ніколи її не продавав, це знає і ваш міліціонер Звякун...

У хуторі всі задоволені з нього і завжди йому притулок уночі давали, а тепер... Що ж воно буде?..

— Це на суді скажете,—обірвав його Сіма,—там і побачите, що воно буде.

Глитай блимнув білками на Сіму.

— Ну, що ж,—протяг крізь зуби,—побачимо...

— А коли ми виїздили з хутора,—закінчував своє оповідання виконавець,—то донька Косого стояла біля церкви. Побачивши її, я не стримався і запитав, чи не спітніло в неї щонебудь, як вона сиділа в ночвах з самогоном. А воно, чортове вовчєня, ще й кулаком погрозило...

У вікно заглянула чорна, як смола, ніч. Не чути вже було хлюпання, але вітер не переставав вити.

— Ну й година,—зідхнув чорнявий виконавець,—добрий хазяїн собаки на двір не вижене.

— Ось у таку саме годину й ловити самогонщиків,—засміявся другий виконавець,—бо вони певні, що ніхто в таку погоду шукати не піде.

Стукнуло щось об підвіконня, мабуть віконниці. Шибки задеренчали. Виконавець вийшов і замкнув віконниці. Крізь одчинені двері холодне повітря вдерлося з надвору й холодною гадюкою поповзло під сорочку.

— В цьому хуторі,—наче про себе міркував Сіма,—треба перевести ще одну ударну кампанію, там самогону сила...

— Воно не завадило б,—погодилися виконавці.

В кутку, де полягали виконавці, ще блимав вогник. Запашний дим кріпкого самосаду окутував і заколисував обважнілі думки.

* *
* *

Ранком Звякуна не було в міліції. Я і Сіма підсумовували наслідки протисамогонної кампанії. А ввечері приймали трофеї—самогон та самогонні апарати, що їх зранку почали привозити з сільрад. Діжки, глечики, пляшки з самогоном заповнили помешкання міліції. Подвір'я запрудили кубками та змійками. Але в черзі ще лишалося возів з п'ять. Важкий дух смалятини повис у помешканні і на дворі. Візники бігали по подвір'ю, ловлячи момент, щоб непомітно заховати під широку полу кожуха якусь пляшку з самогоном. А чого б і не вкрасти, коли вже записано. Привіз і здав, все справно. А там, хай питають уже в міліції. Слідкувати за всім не було кому.

— Треба поквартитися з прийомом,—шепнув мені Сіма,—ось і ніч насувається, а в темряві вони й куби почнуть красти.

До помешкання підїхала підвода.

— Остання, здається,—звернувся я до Сіми.

Наче у відповідь з вулиці почувся веселий голос:

— Самогонний обоз сті-і-й!

— Трр-р... Стій...

— Тепер вже не остання,—всміхнувся Сіма. У двері хтось постукав.

— Велика подяка вам, товариші,—ввалився в кімнату високий, одягнений у довгий кожух голова тієї сільради, до якої належав хутір Н.,—тепер може менше псуватимуть хліба...

Ми привіталися.

— Молодчага ваш міліціонер, здорово труснув самогонщиків,—продовжував голова.—Такого раніш не було... А можна взнати, хто з вас був на хуторі?

— Як хто?—здивувався Сіма.—Хіба ви не знаєте, що це обов'язок міліції.

— Знати то знаємо,—погодився голова,—але ось раніше і міліціонер часто приїздив і наче все було гаразд... А тепер—підійшов він до вікна,—от гляньте на валку—тут не одна сотня пудів попсованого хліба.

— А он іншим на їжу не вистачає,—насупився Сіма.

Я глянув у вікно. Один за одним стояло ще з десятків возів.

— Бачили коли таке?—всміхнувся голова.—Отак почистили... Мабуть з корінням.

— Будьте певні, товаришу, що в хуторі залишилося ще не менше,—підійшов до нас Сіма.

— Коли лишилося, то треба виявити й знищити,—повернувся до нього голова.

— Прийде і їхня черга,—задумливо сказав Сіма.—Ще одна подорож і хуторяни надовго забудуть це паскудне ремесло...

Тихо рипнули двері. Ми повернулися. Біля дверей стояв самогонщик Косий.

— Чого тобі?—запитав його голова.

— Та я,—зніяковів Косий,—той... до начальника... Чекав, коли скінчиться ваша розмова.

— Прийом завтра,—пояснив я.

— Я на хвилиночку...

— Завтра всіх приймаємо,—категорично повторив я. Косий глипнув воеком і вийшов.

— У нього,—засміявся голова сільради,—найбільше витрусили... Він з'їв би вас, коли б міг...

У вікні промайнула постать Косого, спинилась біля воза і попрямувала до хати, де стояв на квартирі Звякун.

Ще тієї самої ночі ми прийняли ввесь перевезений самогон. Коли в вікна заглянув заспаний осінній ранок, ми вже впоралися з роботою. Олив'яні повіки сами змикалися, а в голові настирливо свердлом: спати... спати...

* * *

Темні й непривітні осінні ночі, щораз довші, чергувалися з холодними днями. Дихнули вітри морозяні, і від їхнього подиху останнє жовте листя на

сухому гіллі скорчилося, скрутилося, обсипалось. Ішла зима з далекої півночі, довго йшла, втомилася, стала, оглянулася, тріпнула білим рукавом і лягла спочити, пухнастою киреєю вкривши закостенілу землю. І закрутилися срібні метелики, густо обсіли сільські солом'яні стріхи. Закутавшись у м'ягу, білу ковдру, гаптовану діамантами, глибоким сном заснула змордована земля. Старі люди пророкували добрий врожай. Глитаї ще з-осени поширювали чутки про неминучий голод, а самі переводили хліб на самогон. Влада натиснула на самогонщиків і глитаї занекали «варки», передавши їх біднякам і взявши на себе безпечнішу роль доставників хліба самогонщикам. Наближалось різдво. Самогонна продукція помітно росла. Підвів голову і карний бандитизм. Пішов гуляти по шляхах ніж і одрізан. За постановою президії райвиконкому міліція знову готувалася до ударної кампанії. Звякун наче б то виправився за цей час. Але командирувати його на села все ж було ризиковано. На час кампанії на підмогу Сімі виділено чотирьох виконавців. Із Звякуном їздив я та два виконавці.

На нараді про методу боротьби з самогоноварінням чорнявий виконавець, що їздив з Сімою минулого разу, запитав:

— А Косого знову трусонемо?..

Звякун підвівся з-за стола й похмуро глянув на виконавця.

— Ну, що ж, як треба буде, то й трусонемо,—всміхнувся Сіма.—А я вже й забув за Косого.

— Та мабуть він вас не забув,—схидно кинув Звякун.

Умовившись зібратися ранком біля моєї квартири, ми розійшлися. Сіма хотів щось сказати мені.

— Я не забарюсь,—зупинив я його і пішов до райвиконкому замовляти підводи.

Але в райвиконкомі я затримався і вернувся на квартиру десь аж коло півночі. Хазяйка сказала, що Сіма, не дочекавшись мене, поїхав і залишив записку. Я розгорнув складений вчетверо папірець: «Їду на хутір Н., щоб за ніч зібрати потрібні відомості і розпочати трус на світанку»—було написано в записці.

— З ним поїхали чотири виконавці,—додала господарка.

Брат Сіми спав. Необережно я скинув зі стола ложку. Вона дзенькнула, впавши на підлогу. Хлопець прокинувся.

— Сіма поїхав,—підвівся він на ліжку, протираючи очі.

— Спи, спи, я знаю,—відповів я.

Хлопчик закутався з головою в стару шинелю. В кімнаті і надворі залягла тиша.

* * *

М'ярко скрипів сніг під полозками. Я, Звякун та два сільвиконавці тулилися один до одного. Стояв морозний, ясний ранок. Безмежне біле поле стелилося навкруги, в неосяжній далі зливаючися з імлістим обрієм. Не проїхали ми й верстви від села К., як ніжний іней цупко склеїв брови, вуса,

бороди, білою вовною вповив рум'яні обличчя. Кучерявими клубками стелилася пара над кінськими хребтами, вогким подихом поту обдаючи нас.

— Різдвяні морози,—завважив візник.

— А ти хоч би сіна був набрав на ноги,—повернувся до нього мій сусіда, виконавець,—так і задубіти можна к бісовому батькові.

— Еге ж, здорово припікає,—погодилися всі. Розмовляли про морози. Хтось порадив розігрітися, і ми, сплигнувши на сніг, побігли за саннями, розмахуючи руками і жартуючи один з одним.

— Дайош на перегони з кіньми!—запропонував низенький виконавець.

— Куди вже вам,—дражнив візник,—ще ноги повикручуєте...

— Не бійся, не повикручуємо...

Низенький виконавець підбіг вперед і, порівнявшись з кіньми, гукнув:

— Валяй до горба...

Коні рванули і легко попливли санки гладкою дорогою. Всі зразу почали відставати, загрузаючи в сніг майже по коліна. Виконавець, ініціатор перегонів, потрапив у глибокий намет і впав. Ми розсміялися. Візник, не доїхавши до горба, спинився, і, показуючи пужалном праворуч за горб, став гукати до нас.

— Певно здохлу собаку за вовка визнав,—пожартував хтось.

Ми пустилися швидче до нього. Візник, вдивляючись праворуч, ще дужче замахав руками.

— Хлопці, бігом!—скомандував низенький виконавець і ми побігли, вдивляючись в обрій праворуч.

З білої балки поволі здіймалися клуби диму, потім блиснув огонь.

— По-же-жа!—аж тепер розібрали, що гукав візник.

— Це хутір Н?—спитав я.

— Вің,—відповіло кілька голосів.

За кілька хвилин швидкої їзди ми наближались до місця пожежі.

Горіла клуня.

Полум'я охопило вже стріху і стіни біля дверей. Поруч клуні стояв низенький глиняний будинок, критий очеретом, куди вітер гнав полум'я. В хуторі не видно було нікого. Тільки-но ми підїхали до клуні, огонь, видержившись до стріхи, охопив її з усіх боків. Сумно загук церковний дзвін.

— Ря-туй-те!.. Рятуй-те!—почулося з глиняного будинку. На подвір'я вискочили в білизні чоловік, жінка з розкуйовдженим волоссям і двоє дітей. Чоловік розгублено метушився біля клуні. На пожежу бігли селяни. Десь лунав голос:

— По-же-жа на ху-то-рі...

Селяни почали бити в браму дрючками. Двоє підбігли і разом наполягли на здоровий дрючок.

— Дзен-нь...

— Разом!—гукнули двоє, дужче налягаючи на дрючок.

— Пах...—впали, зірвавшись з міцних гаків, двері. З середини знявся догори високий стовп густого диму. В темно-сірих хвилях його майнули чийсь руки і зникли в полум'ї. На мить усі остовпіли.

— Ламай!.. Бий стіни!..—перемішалися голоси. Тріснуло й загуркотіло. Блискучим роєм знялися вгору іскри. Осунулась передня стіна, розстеливши по землі полум'я. Натовп шарпнувся у бік...

— Лови... Качай у сніг...

— А-а-а!—вискочив з клуні і поплигав по подвір'ю вогнений стовп.

— Навперейми... навперейми...—кинувся наперед натовп.

Стовп біг на мене.

— Збивай на землю!—Я підставив ногу. Стовп упав. Десятки рук швидко котили по снігу людину, кидаючи на неї пригорщами сніг...

— Готуй коні до лікарні!—гукнув хтось.

Натовп зійшовся колом. Всі пильно вдивлялися, намагаючись по обличчю впізнати викачану в снігу людину. Я підійшов до неї.

Ледве блимнуло одне око.

— Хто ти?—нахилився я.

Знову блимнуло око. На половину відкрилися обое. Здрігнули надуті товсті губи:

— Міліціонер... Сім...—губи стулилися. Голова схилилася на бік, темною плямою осунулася на сніг...

Швидко мчалися сані до лікарні. В палаті лікар, сестра та санітар довго поралися біля ліжка. Через кілька хвилин лікар тихо сказав:

— Смерть не загрожує, але обпечено сильно. Полежати доведеться довгенько.

Надвечір у хуторі слідчий заарештував кількох самогонщиків. На другий день заарештованих звільнено. Доказів злочину здобути не пощастило. Виявили лише, що, приїхавши до хутора, виконавці заночували у родичів, а Сіма пішов до уповноваженого хутора, сусіди самогонщика Косого, ліг у клуні на сіні.

Можна було догадуватися: або це робота Косого, якого попередив про приїзд Сіми Звякун, або—пожежа сталася від цигарки Сіми. Слідчий був певний в тому, що це діло Косого. Проте, справу за відсутністю доказів довелося припинити.

Після цієї події Звякуна звільнили з лав міліції. Кампанія була, звичайно, зірвана. Самогонщики з інших сел дізналися про неї і шукати тепер у них була даремна річ.

Сіму я часто відвідував.

— Є у вас будь-яка думка про злочинців?—спитав я його якось.

Сіма довго мовчав, потім схвильовано відповів:

— Думка не допоможе, коли доказів ніяких нема.

Нарешті Сіма видужав. На обличчі йому лишилася чорна пляма—пам'ятка на все життя.

Майже з місяць ми працювали разом. Одного ранку верхівець привіз з повіту таємного пакета: «В порядку бойового наказу, протягом 24-х годин відкомандируйте міліціонерів району в розпорядження повіту, де формують частину—на боротьбу з бандою...»—прочитав я.

Того ж дня Сіма поїхав до повіту.

* * *

Промайнуло кілька років.

Зараз теж зима. Тиждень тому, їздючи по селах прикордонної Дністрянської смуги, я у селі М. потрапив на загальні збори селян у сельбуді.

Помешкання було вщерть повне. Я зупинився біля дверей.

Раптом знялися бурхливі оплески.

— Що й говорити, молодці, добре працюють,—розмовляли поміж себе двоє селян.

— Що це у вас?—поцікавився я.

— Доклад міліції,—пояснили селяни.—Наш начальник міліції розповідає, як учора впіймав зграю конокрадів.

За столом стояв доповідач—низенький службовець міліції. На грудях у нього гордовито вилискував орден бойового прапора.

Обличчя—наче десь уже бачив. Я глянув пильніше. Ні, здалося,—вирішив я і продовжував розмову з селянами.

Нарешті збори скінчилися. До сільради підійшли чотири міліціонери. Серед них—низенький з орденом. Він повернувся. Погляд мій схопив чорну пляму на щоці. Я впізнав:

— Сіма!..—Павза. Пильний погляд. Всміхнувся і ніби зніяковів. У великих карих очах закрутилися сльози. То були сльози радості.

— Пробачте, пробачте... Я такий радий, що зустрівся з вами,—говорив Сіма.

Пішли запитання—як і що. Сіма розповів, що в боях з бандою його тричі поранено, і що банду успішно ліквідовано. Братик його тепер учиться на робфаці. Ми розмовляли далеко за північ. Ожив перед очима хутір Н., пожежа, вогнений стовп, прощання з господаркою.

Різкий сюрчок обірвав мою думку. Я глянув у вікно. Праворуч мчить пожежна команда. Здіймається рука стійкового міліціонера і весь вуличний рух завмер. Потім знову поплив...

МАЛЕНЬКА НАЙМИЧКА

І. Я ЧЕКАЮ ДІВЧИНКИ

У нас у чинбарні виробляють юхту з волячих шкір. Юхту, що з неї можна шити чоботи. Мій тато добре вміє цього ремесла. Всі чинбарі заздять йому й приходять до нього вчитися.

Коли в нашому містечку ярмарок, тоді татові ніколи працювати: мама посилає його торгувати. Всі чинбарі торгують, то й він мусить іти. Тож він замикає чинбарню, снідає добре і прямує до ярмарку, щоб купити чогось.

Купує він усе, що трапиться: вінок цибулі, макух пару, шкуру волячу, вівса для коня... Все він приносить додому, кидає в кухні на підлогу і знов біжить на ярмарок, бо взимку, каже мама, день малий, не зглянешся, як уже минув, вже й спати час.

Потім до нас приїздить шевці з околиць сіл. Цілий день вони ярмаркують. Їм і обідати ніколи. Тільки ввечері вони всі збираються до нас вечеряти. За столом нівроку тісно: шевці, ті що з далеких сіл, залишаються в нас ночувати. Їхні візники теж ночують у нас.

Сидить тато за столом на першому місці, поруч нього—я, далі гості. Тільки мамі ніколи сидіти за столом—вона мусить подавати всім вечерю.

Один з візників, як приїздить, то завжди привозить із собою собаку. Такий білий, довготелесий собака. Він з чужого села. Коли він сидить на возі, то вже ніхто не наважиться взяти з воза хоч крихту. Навіть ми, хоч це й наш власний двір, ми, хазяї, боїмось іти по дрова до шопи, бо собака сидить на возі і стереже пильно...

... От уже й ніч. Вже й після ярмарку. У хаті світить лампочка. За столом шевці. Луплять бараболю, хвалять нашу капусту квашену і щоразу розв'язують свої клунки, що вторгували на ярмарку, лічать й оцінюють куповане. Я собі сиджу й гарненько списую завдання. Шевці кажуть, що я пишу дуже гарно. Один каже, що в нього в селі є прехороша дівчинка, отож він її привезе мені за наречену. Я позираю на нього, далі на маму. З маминого обличчя я завжди знаю чи правда тому, що він каже, буцімто привезе мені хорошу дівчинку за наречену, чи це він кепкує з мене.

Тоді мама озивається до шевців та й каже:

— Ви б мені краще нараяли яку дівчинку, щоб допомогла мені в хаті робити.

Коли мама отак сказала, тоді Шимон, той що з чорною бородою, глянув на Калмана, того що з рудою бородою. Калман і собі глянув на Шимона й обоє сказали, що можна привезти, що вони можуть привезти Носона Кованкера дівчинку Лану за наймичку до нас у хату.

Я зрозумів, що мамі шевці вже, напевне, не збрешуть, тож мені таки буде добре, бо в нас у хаті завжди буде жити дівчинка. Я уявляв собі, що в неї безперечно є матроська блюзка, і ще в неї є стрічки в косках, як я оце бачив якось в однієї дівчинки, що її привезли до нас гостювати з якогось великого міста—от забувся як його...

Другого дня вранці шевці поїхали собі по домівках, а я вже почав чекати на тую дівчинку.

Ждав я тиждень—тоді вона не приїхала. І ще дві п'ятниці минуло, а її все не було. А тоді вже настала зима, мене віддали до школи, я й забув про тую дівчинку.

Одного разу, взимку—знов ярмарок у містечку. Підчас ярмарку вчаться в школі лише до обіду. А ярмарок саме з обіду розгулюється. Ввесь базар заставлений селянськими возами. Перед крамницями майорять-палахотять червоно-гарячі хустки. Такий гамір, метушня, тиск... Мороз аж тріщить, сніг рипить під чобітьми, а я йду з юрбою хлопчаків із нашої школи додому і ми зупиняємось біля ятки. Там продають образи. Йду трохи далі—там на рундуці продають цукерки й книжечки й цяцьки різні. Деякі цяцьки так геть чисто з цукерок: такі каченята, що в них і ніжки, і голівки, і черевця з самої цукерки. І бляхарі єсть на ярмарку—стоять там з блискучим бляшаним посудом. То вже в мене одна думка—якби оце мені гроші—нічого б не купив, тільки ото п'ять книжечок, та п'ятеро каченят, та блискучу бляшану дійничку купив би. Корова в нас руда з білим лобом, тож нам до неї тра мати дійничку бляшану з цідилком, як ото в німців.

Вози мене ладні переїхати, люди мене ладні розтоптати, такий тиск і натовп коло мене, але я ще маленький і виринаю з цього натовпу цілий.

Чуже лоша заблудило аж у кінці базару, не могло знайти своїх—і мені дуже хотілося завернути його й погнати до нашого двору. Я вже забувся про качині цукерки і почав міркувати, що коли я щодня годуватиму лоша, то в мене виросте коняка, і не абияка коняка.

Тимчасом я уздрів серед натовпу маму мою. І мама мене уздріла й почала мене кликати:

— Перчику, мерщій, поведи оцього дядька із шкірою додому та скажи татові, що я сторгувалася за десять злотих за чиньбу.

— Добре,—кажу, і йду, не гаючись, додому з тим дядьком і зо шкірою, що висить у нього на плечах.

Вдома у дворі знов стоять шевські вози і знов на санях білий собака, а наша корова стоїть—ремигає посеред двору, не хоче навіть і підійти до саней з сіном. Мабуть то коняче сіно.

В кухні у нас знову накидано, як на ярмарку: мішки з картоплею, мішки з половою та макухою та штук шість зв'язаних гусей. А з людей нема нікого. Аж ось глянув я в куточок, куди заповзла одна гуска—аж там якась дівчинка сидить. Я втік у хату і з-за дверей почав одним оком зазирати на дівчинку, так щоб вона мене не бачила, але й вона на мене дивиться.

У хаті, якщо приходить хтонебудь, то кладе або бере що йому треба і знов іде собі. А ця дівчинка якась чудна. Сидить собі... В неї дірава кожущанка і подерті чобітки, поперев'язувані мотуззям. Я хотів, щоб вона бачила, що в мого тата є скрипка... А скрипка та лежить на шафі у полотняній торбинці. То ж я зняв скрипку й почав крутити кілочки, що ото на них струни. Одна струна не витримала і нараз увірвалась. Я тоді мерщій заховав скрипку знов на місце і почав уже сердито питатися в дівчинки:

— Ти що тут робиш?..

Вона мовчить.

Я тоді знов питаю:

— Як тебе звать?

А вона тихенько так:

— Лана.

Тоді я відразу здогадався, що це Кованкерова дівчинка. Знов питаю:

— А чиї це гуси? Твої?

Каже:—Ні.

— А чиї ж? Шевців?

— Так,—каже,—шевців.

— А тато твій—теж швець?—питаю.

— А ти звідки знаєш?

— Так я,—кажу,—не знаю. Я тільки питаю.

Каже:

— Мій тато справді швець, але що на селі зараз нема чого шити, то він кладе печі.

— А скільки тобі років?

— Десять років.

— А мені вже вісім і я ходжу до школи.

А вона каже:

— Це ти хазяйчин хлопчик?

А я кажу.

— Якої хазяйки?

— Та своєї мами.

— Авжеж,—кажу—я моєї мами хлопчик.

І витягаю з печі пампушки. Коли в містечку ярмарок, то в нас можна тягати з печі все, що хоч, бо ніхто за тим не дивиться, хоч бери й винось геть усе чисто з хати.

Пампушки з маком смачні, але я сам не хочу їсти, я хочу, щоб і вона, Лана, їла, то я даю їй. Вона дякує і їсть.

Потім я веду її на подвір'я, показую їй дерев'яне колесо від машини, що в нашій шопі, як воно крутиться, показую їй, як на ньому можна їхати. А тут саме почув я крик. То мама кричить: хто це поодчиняв усі двері та й кинув, тепер у хаті повно собак, і вони тягнуть шкіру?!..

— Хто це покинув двері?—питає мене мама—це ти чи Лана?

Дивлюсь я на маму й мовчу. Далі кажу:

— Я не знаю,—кажу,—хто це покинув двері, це не я і не Лана.

ІІ. ЯК ЛАНА НЕ ЗАПЛУТАЛАСЬ

Сусідки кажуть, що наша мама щаслива, бо Лана така добряча наймичка. В неї, кажуть вони, золоті руки до роботи. А мама каже:

— Всякому здається, що чуже лихо сміється.

Влітку у п'ятницю, коли в нас печуть книші, Лана лягає на ганку, б'є ногами по східцях і репетує: хочу ще книшів!

Мама каже, що їй таку наймичку шевці нараяли, що до неї до самої треба няньки.

Коли мама хвалиться, що найме до Лани няньку, то Лана перекривляється до мами, наче мама бреше. А я знаю, що мами ніколи не брешуть, і Лана теж не може брехати. Вона каже, що брехун може в той самий день умерти.

Отже в суботу ввечері, коли мама спить і всі сплять, Лана мені розповідає по всій правді: чого вона приїхала до нас у найми. В її батька, каже вона, багато дітей. Деяких вона навіть забула як їх і звуть.

Найстарші сестри—Хашка і Єнта так давно живуть у чужих, що за цей час могли б уже й заміж повіддаватися.

— У вас хата велика?—питаю я в Лани.

— Ого! Така велика, що далі нікуди. Наша хата стоїть саме напроти попової. Мій тато чистив якимсь комін на поповій хаті; та одного разу оступився, упав з даху і мало не на смерть розбився.

— Піп тоді злякався,—розповідає Лана,—і приніс нам цілий пуд борошна. Всі євреї на селі теж злякалися і набилися до нас у хату; клали татові мокрі хустки до лоба і прищмокували губами.

— А мама, що робила тоді?—питаюся.

— Мама? Тоді було таке: тато лежав із заплющеними очима на скрині і потихеньку стогнав, а мама плакала й місила перепічки з попового борошна. Тоді спекла, а ми всі їли.

Потім, розповідає Лана, її батько слабував ціле літо, а вони, ціле літо сиділи голодом, а Лана з Ніною, попівною, пекла пиріжки з болота.

— Ти гадаєш,—каже Лана,—що це були справжні пиріжки? Ні, це ми з болота робили житні, а з глини пшеничні. Потім ми їх пекли на сонці. Їх не можна було їсти, бо вони кришилися й рипіли на зубах.

— Потім прийшли Калман рудий і Шимон чорнявий з ярмарку і сказали татові, що найняли вже мене в містечко до вас у чинбарню за наймичку.

— Ну, й що було?

— Що було, питаєш? Тато подякував, та й знов дякував їм, а ми з мамою дуже плакали.

— Чого ж ви—питаю—плакали?

— Еге, коли доводиться їхати з дому, всяке плаче. Хашка з Ёнтою теж плакали, коли мусили їхати з дому.

А потім, каже Лана, вона хвалилася Ніні—попівні, що їде в містечко до чинбаря за наймичку, ой, і заздро ж було тій.

— Далі я поділилася з Ніною пиріжками з глини та болота—половину їй, а половину мені. Свої я потовкла на пісок і поїхала до вас.

Я знаю, що Лана розповідає чисту правду, бо моя мама теж казала, що Ланин батько дуже, дуже бідний. Коли Ланин батько приходить до нас у гості, він завжди пихкає люлькою. У нього довгі брови, аж на очі нависають і широка селянська борода. Коли він приходить, то сідає посеред хати на ослінчику, торбу кладе на долівку, ціпок теж туди і підганяє Лану, щоб робила добре.

— Роби, роби, не лінуйся,—каже—горюй, дочко, матимеш сорочку,—і знов пихкає люлькою.

З-під густих брів не видати, чи є в нього очі під лобом чи нема їх. Прийшов я одного разу із школи, а Лана вибігла на ганок і каже.

— Перчо, го, Перчо. Знаєш, хто до нас завітав?

— Хто?—питаю.

— Мій тато,—каже.

— Підводою?—питаю знов.

— Ні,—каже,—мій тато завжди пішки.

Я увійшов у кухню і спочатку соромився увійти в кімнату, далі пішов таки, подав Ланиному татові праву руку, привітався, а він затримав мою руку і не хотів випускати.

Коли Ланин батько, пообідавши, узяв свій ціпок і торбу, щоб піти знов пішки додому, Лана взяла в мене аркушик паперу і дала татові для брата, щоб учився писати. А мені вона сказала, що її татові краще ходити пішки.

— А чом,—питаю,—краще пішки?

Вона й каже, тому краще, що коли вона сиділа в санях і їхала до нас у найми, то заснула і випала з саней.

— Справді?

— Бодай мені до завтрього не дожити, коли я брешу.

Вже скільки її мама не навчала, щоб не божилася, а вона ніяк не зодвикне. У них вдома, каже Лана, за кожну дрібницю вона отак присягалася.

— Що ж було,—питаю,—коли ти випала?

Каже, що нічого не було. Вона лежала на снігу й спала аж поки не надїхали ще інші підводи, що теж їхали на ярмарок.

Їхали вони, їхали ті підводи, коли це раптом коні як не перелякаються, як не метнуться з переляку вбік. Дядько зіскочив з саней, бачить—якась дівчинка спить на снігу. От він мене й розбудив, бачить, що це я, і каже.

— Це ти, Носелева жидівочка?

— Еге,—кажу,—я!

А він:

— Що ж ти тут робиш?

Я й кажу, що їду до чинбаря за наймичку.

— Ну, і що ж було далі?

— Ну, а далі було таке, що я вже поїхала з тим дядьком. У нього на возі було гусей багато, я сиділа між ними і мені тепло було. А потім ми заїхали в містечко. Ой, матінко, та й возів же скільки тоді було в містечку, аж ніде було і голці впасти.

— А ти боялася?

— Авжеж боялася. Ми затесалися десь у самий куток ярмарку поміж іншими возами—я й не знала, де я і що зо мною, аж ніяк не знала. Щохвилини приходили жінки купувати гуси, але хазяїн казав, що це непродажні гуси, що він їх везе до чинбаря. Далі повіз мене й гуси до вас.

— Чи був ліс—питаю—там, де ти впала?

— Ого!—каже вона—та ще який ліс. Мабуть під кожним деревом сидів вовк.

— І ти не блукала?

— Та ні,—каже—я й крихточки не блукала. Як мене привезли до вас, то перше зняли з воза гуси, а тоді й мене привели у кухню, щоб я погрїлася. То я сіла у куточок та й сиділа.

ІІІ. ЯК СТРАШНО ВЗИМКУ ХОДИТИ ДО МЛИНА

Лана вмїла розповідати чудові казочки. Одна казка—це про літо й зиму, як зима каже до літа: «літо, літо, чого ти таку спеку робиш, аджеж бідні люди тобі кістки потрощать», а літо каже: «зимо, зимо, чого ти такий мороз наганяєш, аджеж бідні люди твої кістки прокленуть».

Вечорами взимку Лана, сидючи біля грубки, скубла гусяче пір'я на подушки, і завжди розповідала казочку про літо й зиму, про завірюху й метелицю.

І мама каже, що цей рік така зима, що вона зроду такої не бачила. Тільки одного разу, каже мама, коли вона ще була малою, ішов такий сніг, що геть усе позасипав, аж плотів не видно було.

— Отак і їздили по плотах?—питаю я. Лана каже, що як великий сніг, то можна їхати по верхів'ях дерев і по дахах, як ото по дорозі і не впасти. От в їхньому селі, каже Лана, їхали дядьки саньми у гості в друге село. А сніг сипав тоді страшенно. От вони й потрапили з кіньми у глибокий яр і засипало їх снігом разом з кіньми так, що й досі, хоч це було років п'ять тому, не знайдено їх.

Коли Лана розповідає про такі пригоди, то мені аж моторошно стає і я боюся зимового вечора виходити з хати. А вдень нічого—вдень я не боюся.

У Лани ще не було чобіт, і вона взувала татові старі щиблети. Коли їй доводилося ходити до мельничихи по молоко, то вона набирала в них повно снігу, а потім плакала й жбурляла щиблети на долівку.

Одного ранку повставали ми, а надворі сніг так і сипле, а вітер аж свище. Лана загорнулася в мамин джикет, підперезалася рушником, далі нап'яла татові рукавиці та й подалася до млина по молоко. У мельника добрячі корови—коли до нього не прийдеш, то в нього завжди є молоко, а наша корова як запуститься на зиму, то годі й краплину видоїти.

Коли я вже був одягнений і зібрав усі речі, щоб йти до школи, мама звеліла мені знов роздягтися і нікуди сьогодні не йти, бо сьогодні, каже, надворі знайшли замерзлих ведмедів.

— А чому ж Лана пішла до млина?—питаюся в мамі.

Мама каже, що в мельника є рушниця, то туди ведмеді не поткнуться.

Ну, добре. Лишився я вдома і щохвилини бігав до вікна дивитись, чи не йде Лана. Надворі так мело й крутило, що не можна було і вгледіти нікого. Метелиця танцювала й крутилася, мов скажена. Мама внесла оберемок дров із шопи і навіяла повну хату снігу; і на чоботях і на хустці, скрізь був сніг. Вона тупала ногами й хукала на руки, і казала що надворі просто тобі кінець світу. Хоч би вже Лана швидче верталася.

А до мельника треба йти городом, а з цього городу ще в один город перелізти. Хат немає, людей теж немає, тільки стежка вузька та й її, певне, снігом замело.

Щодня, коли я йду до школи, я обідаю тільки один раз, а сьогодні, коли я сиджу вдома, мені раз-у-раз їсти хочеться.

Дає мені мама оладок із смальцем, а я не хочу, дає оладок із медом—знов не хочу. Нехай вона мені дасть жменю маку і грудочку цукру, то я втру це в макітерці, розведу водою, накришу булки, от і будуть вареники.

Спочатку мені мама не хотіла давати так багато маку. Вона каже, що не можна дитині у всьому потурати.—Дай, каже, дітям потюлю—сам підеш у неволю. Але як прийшов дядько, що його в нас дражнять «Шмерель-довгоногий ще й ковтунуватий» (він був увесь запорошений снігом), і покликав тата з мамою, щоб пішли подивитися шкіру, чи не куплять бува, тоді вже мама віддала мені й мак і цукор (макітру я вже й сам зняв з полицки), а сама вдяглася в котячий бурнус, а тато вдяг кожуха, і Шмерель-ковтунуватий пішов попереду, а за ним тато й мама.

А Лани все немає.

Мак такий масний. Як потовчеш гарненько, то він чорний, як щонайчорніша земля, і в'язне, як глина, грудками, а як розведеш водою із цукром, то тая вода стає така біла, як молоко.

— Я глянув у вікно, чи не йде Лана, але її все не було. А сніг все падає й пада. Перед Йосиповою хатою такі намело купи, як ті гори з круглими верхом, як ото шапка. Крізь вікно я бачив, що Йосипові корови не хочуть іти до колодязя пити. Ганна жене їх ціпком, гукає на них, а вони тільки головами крутять і аж по саме черево в снігу. Мені чогось не хотілось їсти того маку. І холодно мені було самому сидіти в хаті. То я взяв та й виліз на піч.

На печі лежало багато трісок, рівненьких та сухих. Я грався ними, набудував з них колодязів і стаєнь і шоп. А потім заснув тамечки, на печі сидючи, а Лана все не верталася. Потім мені снилося, що я впав з нашого куреня на землю. Я перелякався, але мені не було боляче, бо я не забився. Далі будять мене тато з мамою—питають, де Лана.

— Лана?—кажу я до мами,—я не знаю, де вона. Аджеж вона пішла до мельника по молоко.

Мама тоді заломила руки, скривилася жалібно та й побігла до дверей.

Вона піде, каже, зараз до млина.

Я похапцем узув мої чобітки, вдяг козушка та й побіг слідом за мамою.

Тато, як побачив, що ми обоє побігли, теж покинув їсти і, замкнувши хату, пішов за нами. Отже всі йдемо до млина.

Вітер дмухав снігом просто в обличчя. Надворі все було таке біле-біле, аж рябе—дивитися не можна.

Мені сніг доходив аж по груди. Тато взяв мене до себе на плечі, а сам лає мене, чого я завжди плутаюсь під ногами.

Коли ми прийшли до млина, там було тепло, в печі ясно горіло, мельничиха пекла оладки, а мельник з синами сиділи за столом і їли гаряченькі.

Мельничиха як угледіла нас усіх, то дуже здивувалася, а далі й каже, що Лана пішла від них ще хто й зна коли, і що сьогодні їй дали тільки одну квартиру молока.

І ще каже мельничиха.

— Скажу вам по правді... я таки й не знаю, як це можна посилати дитину під таку пору, під таку-о метелицю хто й зна куди.

Почувши це, мама зблідла і нічого не відповіла. Тато теж дуже зблід, насунув на лоба шапку. Сльози, здається, стали йому в горлянці і він сказав до мами:

— Рисель, не стіймо тут, бо ще загубимо людську душу.

Я як почув татові слова та як залементавав...

— Мерщій,—почав я термосити маму—мамо, мерщій ходім!..

Тато схопив у сінях лопату і побіг попереду.

Мельник, дивлячись на нас, і собі покинув їсти гарячі оладки і зняв гармидер.

— Євреї,—гукає,—хутчіш, нумо рятувати живу душу!

Мельник звелів синам іти на шлях. От вони поскликали багато народу у довгих овечих кожухах, з лопатами, і всі галасують.

— Євреї, не стійте, треба врятувати людину.

А мельник ще до того пустив з ланцюгів двох псів і прийшов до нас на город. Ходили ми з лопатами по городі і шукали, з якого місця почати одгортати сніг.

Поля за вгородами були засипані горами снігу. Куди не кинеш оком, скрізь біло, біло, і мені не йметься віри, що Лана сіла десь у сніг і сидить. Чого б це їй, справді, сидіти в снігу.

Сніг крутиться й курить під вітром. Мама плаче, мельничиха ламає руки, а євреї в довгополих кожухах одно питають:

— Велика дівчинка?

— Чия це дівчинка, га?

— Скільки їй років?

— Ай-яй-яй!..

Євреї кидають, перегортають лопатами сніг. Мельник бігає у своїх великих чоботях. Собаки за ним гасають по городі, гарбають, нюхають, але гавкати не хотять. Чи то вони так говорять про себе.

В мене дуже змерзли руки й ноги, а євреї тягають по снігу довгі поли і шукають далі.

Каже мельник до тата:

— Ось послухайте мене, кажу вам, що вона збочила стежку і напевне лежить десь у канаві, засипана снігом.

Згадую і я, що й справді влітку он там збоку попід плотами є велика канава. А тепер немає канави, а тільки гори снігу.

А євреї все дошкуляють мамі й випитують.

— Чи ж є в неї хоч чобітки?

— Чи ж пошила ти їй хоч кожушанку яку?

Мама дуже соромиться, плаче, а мельничиха ще додає куті меду:

— Скажу вам правдоньку—я й не знаю, хто б це й гадку мав, що є така добра душа (це вона на маму), щоб погнала дитину хто й знає куди, десь на край світа голу й босу.

— Ой, напасть на мене велика,—це вже мама так,—та ж вона не боса пішла, вона ж мого чоловіка черевики взула. Ой, лишечко ж мені—аджеж для неї зараз Гершко рудий такі чобітки шие, такі гарні, як щире золото.

Тимчасом мельникові пси почали гавкати під плотом, що біля самої вскобійні. Мельникові сини кинулись туди, почали розгрібати сніг, і євреї всі побігли туди. Біжать і падають, біжать і падають. А тут тато вигріб шкарбуна виваляного в снігу. Дивиться він на цей шкарбун, аж це його старий черевик. Тоді вже євреї і почали гребти сніг руками.

— Ось вона. Це вона!—кричить мельник.

А євреї перепитують:

— Таки справді? Ану, пустіть-но глянути!

Мельник ухопив Лану вже мертву, з одним черевиком, на руки—гличик з молоком випав у сніг—і пішов.

Біжить він з Ланою на руках до нашої хати. Біжить він, а всі євреї з лопатами за ним слідом.

— Та не в хату, не в хату,—гукають вони—на морозі краще.

Роздягли Лану, голу поклали її на стіл у сінях і почали її терти снігом.

Мало не все містечко збіглося до нас у хату. Рудий Гершко навмисне прибіг з Ланиними чобітками. Вони вже були зовсім готові і вишмаровані дьогтем.

А двері в нас у хаті порозчинені, наче в хліві. Всі товпляться, дивляться на Лану, як вона гола лежить на столі, і жінки розтирають її снігом. Багато жінок пораються коло неї, а мельник над усіх старається.

— Ще снігу! Ще!—гукають жінки.

А мельник гукає:

— Ще снігу подайте! Розбийники, чого ж ви стоїте! Снігу давайте!

— Зогрівається, вже зогрівається,—голосять жінки, а мельник гукає:

— А що ви думали, гуски!

— Вже й рученята живі в неї,—твердять жінки—давайте ще снігу.

А мельник своєї:

— Ану, баби, базікайте менше, робіть більше, подавайте снігу.

Тато мій носить цебрами сніг, а мама разом з іншими одволює Лану.

— Треба рук прикласти,—верховодить мельник—не жалкуйте: отак, отакеньки!

— Жива кров,—репетують баби—бодай їй більше таки й не знати лиха, вона вже вся живісінька, нехай тільки оченята розплющить...

Всі як посунули до столу дивитись, як Лана буде розплющувати очі. Я теж хотів був подивитись, так де там. Мене притиснули до стіни, ще й придушили, аж я зойкнув не своїм голосом. Тоді Лана раптом сіла на столі й озвалася:

— Де це Перчо плаче?

А далі знов заплющила очі.

Всі дуже злякались і зраділи.

— З мертвих жива зосталась, з мертвих воскресла,—загукали всі разом.

Мельник розп'яв свої довжелезні руки і одіпхнув натовп назад.

— Годі вам тут плескати,—каже.

Він скинув свого кожуха, загорнув ним Лану і пішов з нею в хату.

— Рисель,—гукнув мельник до моєї мами, намірившись іти додому.— Та й кугель же ти мусиш зробити цієї суботи, щоб аж-аж-аж!..

— Авжеж, авжеж, спечемо кугель,—каже мама, вклоняючись.

Увечері Лана лежала в маминому ліжку, як та пані. Ми присунули стіл до ліжка і вечеряли коло неї, а вона розповідала нам, що зрештою їй аж ні крихти не боліло.

— Ви думаєте,—каже,—що мені хоч крапельку боліло. Ні, мені й трішки не боліло. Я міцно тримала глечика, щоб не розплюскати молоко...

ні... спочатку я загубила в снігу хазяїнів щиблет, а потім якось забрела в канаву... ні, не те... перш за все мені було дуже холодно і я за вітром світу не бачила.

Мені так ті зашпори зайшли в пучки та в ноги; то я плакала, та тоді залізла дуже глибоко в сніг і не могла витягти хазяїнового щиблета. Присіла я тоді трохи одпочити, і так мені стало легко, легко. Далі мені здалося, що попова Ніна грається зо мною. Коле мене в ноги і в боки, а сестри мої Хашка з Єнтою прийшли до нас, додому, на зиму. У нас у печі горить так ясно, а ще ясніше світять у попа лампи, і любо так, хороше...

* * *

Коли Лана одужала, тоді вже мама її не посилала далеко. Мама казала, що Лана тепер наша дівчинка, отже, щоб я її вивчив писати, тоді вона на той рік піде разом зо мною в школу.

Отже Лана тільки в хаті дещо робила, а я їй завжди купував за свої гроші халви і вчив її писати.

Одного разу прийшов я з школи, мені Лана й показує, що вона вже цілу чвертку паперу списала. Лана хотіла, щоб я прочитав уголос, то я й прочитав: як зима з літом сперечалися: От зима й каже до літа: «літо, літо, чого ти таку спеку робиш? Бідні люди твої кістки розвіють».

А літо знов до зими:

«Зимо, зимо, чого ти такі морози робиш? Бідні ж люди твої кістки прокленуть».

Оце й усе.

З єврейської переклала Зінаїда Йофе.